MALTA

QORTI CIVILI
PRIM' AWLA
(GURISDIZZJONI KOSTITUZZJONALI)

ONOR. IMHALLEF
LINO FARRUGIA SACCO

Seduta ta' l-4 ta' Frar, 2009

Rikors Numru. 25/2005

John Curmi bhala prokuratur specjali ta' ommu l-imsiefra Helen Curmi
vs
Il-Kummissarju ta' l-Artijiet u b'digriet tat-23 ta' Mejju 2005 gie kjamat fir-rikors id-Direttur ta' l-Enviroment Protection Department

Il-Qorti,

A. RIKORS:
Rat ir-rikors ta' John Curmi li bih espona:

1. Illi l-principal tar-rikorrenti, cioe` Helen Curmi, hija l-proprjetarja tal-porzjoni ta' art gewwa Marsaxlokk, immarkata bl-ittra 'B' fuq il-pjanta li kopja taghha giet annessa, esebita mar-rikors u immarkata bhala Dok A, tal-kejl ta' circa tlettax-il elf hames mija u sebgha u hamsin

metri kwadri (13,557 m.k.) jew tnax punt zero sitta (12.06) tumoli.

2. Illi b'dikjarazzjoni ippubblikata fil-harga tal-Gazzerra tal-Gvern tat-18 ta' Marzu 1988 maghmula mill-President ta' Malta, in forza tad-dispozizzjonijiet ta' l-Artikolu 3 ta' l-Ordinanza dwar l-Akkwist ta' Artijiet ghal Skopijiet Pubblici, permezz ta' Avviz bin-numru 219 (File No L/1056/87 Vol 1), gie dikjarat illi l-art *de quo* kienet allegatament mehtiega ghal skop pubbliku, u b'hekk kienet qed tigi esproprjata.

3. Illi b'danakollu, minkejja d-dikjarazzjoni fuq imsemmija, sal-lum baqa' ma sar l-ebda zvilupp jew imqar uzu mill-imsemmija art illi jista' jitqies bhala intiz ghal skop pubbliku, u effettivament, illum il-porzjoni ta' art in kwistjoni baqghet fl-istess stat illi kienet fih fiz-zmien meta nbeda l-process ta' l-esproprjazzjoni fl-1988.

4. Illi effettivament, l-uniku zvilupp illi jista' jinghad illi sar, kien it-twaqqif ta' *fencing* mal-konfini ta' porzjoni mill-art in kwistjoni, izda dan sar biss fl-1999.

5. Illi l-porzjoni ta' art *de quo* taqa' fl-ambitu tal-Marsaxlokk Bay Local Plan kif approvata fl-20 ta' Jannar 1995 u, ghalkemm l-art giet meqjusa bhala *salt marsh* ta' importanza ekologika li ghandha tigi protetta, il-*policy* relattiva mahruga mill-Awtorita` Maltija dwar l-Ambjent u l-Ippjanar, tippermetti zvilupp illi jiehu in kunsiderazzjoni l-effetti potenzjali fuq is-sit in kwistjoni.

6. Illi fil-fatt ir-rikorrenti nomine kien ghamel hafna xoghol preparattiv kif ukoll spejjez relattivi ta' entita` sostanzjali, sabiex jipprova jikseb permess ghall-izvilupp ta' l-art in konformita` mal-*policies* ta' l-Awtorita` dwar l-Ippjanar, illum l-Awtorita` Maltija dwar l-Ambjent u l-Ippjanar, kif fuq premess, izda b'danakollu, minhabba t-tehid ta' l-art *de quo* allegatament ghal skop pubbliku, kif fuq premess, dan ma kienx possibbli u b'hekk, il-principal tar-rikorrenti tinsab prekluza milli tutilizza u tgawdi l-proprjeta` privata taghha.

7. Illi inoltre, il-plots konfinanti mal-porzjoni ta’ art *de quo*, immarkati bhala C, D u F fuq il-pjanta annessa mar-rikors (Dok A), huma wkoll di proprjeta` tal-principal tar-rikorrenti.

8. Illi inoltre, minghajr ebda pregudizzju ghall-premess, jigi rilevat ukoll illi minkejja li d-dikjarazzjoni Presidenzjali li permezz taghha l-art *de quo* giet esproprjata, giet ippubblikata fit-18 ta’ Marzu 1988, l-intimat baqa’ ma hallas l-ebda kumpens lir-rikorrenti nomine u, wara erbatax-il sena lanqas ma nbdew ebda proceduri min-naha ta’ l-intimat, kif kien obbligat illi jaghmel in virtu` ta’ l-Ordinanza dwar l-Akkwist ta’ Artijiet ghal Skopijiet Pubblici qabel l-emendi introdotti permezz ta’ l-Att XI ta’ l-2002, u sal-lum, ghadu lanqas ma ha l-mizuri opportuni ai termini ta’ l-imsemmi Att XI ta’ l-2002 sabiex jigi offrut kumpens xieraq lir-rikorrenti nomine ghall-esproprjazzjoni ta’ l-art *de quo*.

9. Illi bhala konsegwenza ta’ dan id-dewmien fl-inizjar tal-proceduri appoziti quddiem il-Qorti kompetenti ghad-determinazzjoni tal-kumpens xieraq dovut lilha, il-principal tar-rikorrenti nomine qed issofri pregudizzju sostanzjali kif ukoll sar ksur tad-drittijiet fondamentali taghha kif sanciti fid-dispozizzjonijiet ta’ l-Artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni ta’ Malta, kif ukoll l-Artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja dwar id-Drittijiet tal-Bniedem.

10. Illi l-ksur tad-drittijiet fondamentali tal-principal tar-rikorrenti, kif sanciti mill-Kostituzzjoni ta’ Malta u l-Konvenzjoni Ewropeja dwar id-Drittijiet tal-Bniedem, kif ukoll l-Ewwel Protocol relattiv, jikkonsisti wkoll fil-fatt illi effettivament, l-art *de quo* ma gietx utilizzata ghall-iskop pubbliku espress fid-Dikjarazzjoni Presidenzjali tat-18 ta’ Marzu 1988 u f’ Avviz Numru 219, kif fuq premess.

11. Illi effettivament, ghalhekk, jonqos l-element ta’ l-interess pubbliku li huwa essenzjali sabiex jillegittima t-tehid ta’ proprjeta` privata skond id-dispozizzjonijiet ta’ l-Artikolu 37 tal-Kostituzzjoni ta’ Malta u tal-Konvenzjoni Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem kif ukoll l-Artikolu 1 ta’ l-Ewwel Protocol, jew, subordinament jekk jezisti dan l-

interess, tonqos il-proporzjonalita` indispensabbli bejn ir-restrizzjoni tad-dritt fundamentali u ta' l-iskop li jrid jigi milhuq permezz ta' l-istess restrizzjoni.

12. Illi minkejja li gie interpellat permezz ta' Protest Gudizzjarju prezentat fil-11 ta' Jannar 2005, u lilu notifikat fit-18 ta' Jannar 2005, li kopja tieghu giet annessa, esebita mar-rikors u immarkata bhala Dok B, sabiex jillibera l-art ***de quo*** mill-effett tad-Dikjarazzjoni Presidenzjali relattiva, u sabiex jirrilaxxja l-pussess ta' l-istess art lir-rikorrenti nomine, l-intimat baqa' inadempjenti.

Ir-rikorrenti nomine talab lill-Qorti:

1. Tiddikjara u tiddeciedi li t-tehid tal-pussess ta' l-art *de quo* da parti ta' l-intimat, jivvjola d-drittijiet fondamentali tal-principal tieghu, kif sanciti fil-Kostituzzjoni ta' Malta, il-Konvenzjoni Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem kif ukoll l-Ewwel Protocol.

2. Subordinament u minghajr pregudizzju ghall-ewwel talba, tiddikjara u tiddeciedi li d-dewmien fl-inizjar tal-proceduri appoziti quddiem il-Qorti kompetenti ghad-determinazzjoni tal-kumpens xieraq ghall-esproprjazzjoni ta' l-art de quo, jivvjola d-drittijiet fondamentali tal-principal tar-rikorrenti, kif sancit fil-Kostituzzjoni ta' Malta, il-Konvenzjoni Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem kif ukoll l-Ewwel Protocol.

3. Konsegwentement taghti dawk ir-rimedji kollha neccessarji, taghmel dawk l-ordnijiet u taghti dawk id-direttivi kollha li tqis xierqa, sabiex jitwettqu u jitharsu d-drittijiet fondamentali tal-principal tar-rikorrenti, kompriz ir-re integrazzjoni tal-pussess ta' l-art *de quo* favur l-istess principal tar-rikorrenti nomine, kif ukoll il-hlas tad-danni minnha sofferti bhala konsegwenza ta' l-agir ta' l-intimat kif fuq premess.

Bl-ispejjez inkluzi wkoll dawk tal-Protest Gudizzjarju datat 11 ta' Jannar 2005 kontra l-intimat.

Rat id-dokumenti prezentati mir-rikorrenti.

B. RISPOSTA:
Rat ir-risposta tal-Kummissarju ta' l-Artijiet li biha espona li:

Illi t-talbiet tar-rikorrenti m'ghandhomx jintlaqghu ghas-segwenti ragunijiet:

1. Fl-ewwel lok, ma hemm ebda ksur ta' l-artikolu 1 ta' l-Ewwel Protocol tal-Konvenzjoni Ewropea u lanqas ta' l-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni stante li:

a) id-dikjarazzjoni Presidenzjali nharget ghal skop pubbliku u cioe` biex l-art de quo tinzamm bhala *natural reserve*. Illum din l-art hija meqjusa bhala area ta' importanza xjentifika skond il-Marsaxlokk Bay Local Plan (dok CSD1 anness mar-risposta).

b) ghajr ghal *fencing* illi sar madwar l-art *de quo*, ebda bini ma huwa permessibbli fuq din l-art u dana skond il-permess li nhareg mill-Awtorita` tal-Ippjanar ta' dak iz-zmien li jgib numru PA 5195/95 (dok CSD2 anness mar-risposta).

Ghaldaqstant l-ilment imressaq mir-rikorrent illi l-esproprjazzjoni ma saritx fl-interess pubbliku, u l-argument illi kemm-il darba ma sar ebda zvilupp strutturali fuq l-art *de quo* l-interess pubbliku ma baqax jissussisti mal-medda tas-snin, ma jistax jintlaqa'.

2. Fit-tieni lok u bla pregudizzju ghas-suespost, ma hemm ebda ksur ta' l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea u lanqas ta' l-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni stante li:

I. Ir-rikorrent kellu kull facilita` li jaccedu quddiem il-Qorti sabiex din tiffissa terminu ghal intavolar ta' l-azzjoni quddiem il-Bord ta' l-Arbitragg dwar l-Artijiet, liema facilita` huwa qatt ma utilizza sa llum.
II. Barra minn hekk, permezz ta' avviz li kien gie pubblikat mid-Dipartiment ta' l-Informazzjoni fil-Gazzetta tal-Gvern fis-sena 1995, kull persuna li kienet ittehditilha

art permezz tal-procedura ta’ esproprjazzjoni inghatatilha l-fakolta` li hija tqabbad l-avukat tal-fiducja taghha biex jahdem il-provenjenzi tal-proprjeta` esproprjata a spejjez ta’ l-intimat, dana sabiex jithaffef il-process ta’ gbir ta’ ricerki sabiex jinbdew il-proceduri quddiem il-Bord ta’ l-Arbitragg dwar l-Artijiet ghall-iffissar ta’ kumpens. Illi ghal darba’ohra r-rikorrent kellu kull interess illi jadderixxi ruhu ma’ din l-iskema offruta, izda ghal xi raguni baqa’ inadempjenti.

Ghaldaqstant l-ilment imressaq mir-rikorrent dwar in-nuqqas ta’ smiegh xieraq ma jistax jintlaqa’.

Ghaldaqstant filwaqt li r-rikorrent igib is-suespost a konjizzjoni ta’ din il-Qorti, jopponi ghall-akkoljiment tat-talbiet tar-rikorrenti.

Rat id-dokumenti prezentati mill-intimat.

Rat ir-risposta tal-kjamat fil-kawza Environment Protection Department li biha espona:

Illi t-talbiet tar-rikorrenti m’ghandhomx jintlaqghu ghas-segwenti ragunijiet:

1. Fl-ewwel lok, ma hemm ebda ksur ta’ l-artikolu 1 tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni Ewropea u lanqas ta’ l-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni stante illi:

i. Id-Dikjarazzjoni Presidenzjali inharget ghal skop pubbliku u cioe biex l-art de quo tizamm bhala rizerva naturali. Illum din l-art hijq meqjusa bhala Zona Specjali ta’ Konservazzjoni: Siti Kandidati ta’ Importanza skond n-Notifikazzjoni tal-Gazzetta tal-Gvern Numru 223 tat-8 ta’ Marzu 2005 (dok EPD1 anness mar-risposta);
ii. L-istess art hija meqjusa wkoll bhala ta’ importanza xjentifika skond il-Marsaxlokk Bay Local Plan (dok EPD2 anness mar-risposta);
iii. Illi ghajr ghal *fencing* illi sar madwar l-art *de quo*, ebda bini ma huwa permessibbli fuq din l-art u dana skond il-permess li nhareg mill-Awtorita` ta’ l-Ippjanar ta’

dak iz-zmien li jgib in-numru PA 5195/95 (dok EPD3 anness mar-risposta);

iv. Illi di piu`, in vista li l-art giet identifikata bhal sit kanditata ta' importanza internazzjonali, abbazi ta' l-artikolu 6 tad-Direttiva tal-Unjoni Ewropea numru 92/43/EEC, ahjar maghrufa bhala l-*Habitats Directive, "Any plan or project not directly connected with, or necessary to the management of the site, but likely to have a significant effect thereon, either individualy or in combination with other plans or projects, shall be subject to appropriate assessment of its implications for the site in view of the site's conservation objectives".*

2. Illi a rigward l-allegat ksur ta' l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea u l-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni, il-kjamat in kawza jichad kwalunkwe allegazzjoni mibghuta fil-konfront tieghu u jassocja ruhu mal-eccezzjonijiet imressqa mill-Kummissarju ta' l-Artijiet.

Ghaldaqstant filwaqt li l-intimat igib is-suespost a konjizzjoni ta' dina l-Qorti, huwa talab lil dina l-Qorti sabiex tichad it-talbiet tar-rikorrenti.

Rat id-dokumenti prezentati mill-kjamat fil-kawza.

Rat l-atti kollha tal-kawza.

Semghet lix-xhieda bil-gurament.

Semghet l-abili difensuri.

Ikkunsidrat

C. PROVI:

Xehed <u>Albert Mamo</u> li qal li t-talba dak iz-zmenijiet kien ghamilha l-Ministru ta' l-Education, kien hemm decizjoni tal-Kabinett li din il-bicca art tigi esproprjata bhala riserva naturali. Aktar tard harget Dikjarazzjoni Presidenzjali u l-art murija fuq il-pjanta LD45/88 giet dikjarata fit-18 ta' Marzu 1988 bhala mehtiega ghal skop pubbliku. L-art li giet esproprjata hija immarkata bl-ahmar fuq id-dokument li esebixxa li tidher fuq id-dokument a fol 5 tal-process u

immarkata bl-ittra B. Jidher li hemm xi tibdiliet zghar bejniethom, jista' jkun mhux impingija ezatta. Wara din l-ittra huma kienu hargu d-dikjarazzjoni Presidenzjali fil-Gazetta tal-Gvern. Normalment li jsir wara li ssir id-Dikjarazzjoni Presidenzjali, id-dipartiment jibda jiehu azzjoni mad-dipartiment koncernat halli jara dan meta diehel fuq l-art fizikament. Id-dipartiment min-naha l-ohra li aktar tard imbaghad sar aktar responsabbli ghall-esproprju huwa d-*Department of Environment*. Id-dipartiment f'dan il-kaz *Environment Protection Department* jinforma lid-dipartiment. Gara li l-*Environment Protection Department* talbuhom permess biex idawru l-art b'*fence* u meta baghtu l-pjanti, saru jafu li dawn kienu qed jindikaw aktar art minn dik li huma esproprjaw. Sal-lum is-sitwazzjoni ghadha li huma qatt ma tawhom permess jaghmlu dan il-*fence* bir-rizultat li dawn iffensjaw aktar art minn dik li giet dikjarata mehtiega. Ikkonferma li ma sar ebda hlas u anqas offerta. Wara li giet dikjarata l-art kienu qed jikkorrispondu mad-Dipartiment ta' l-Environment Protection halli jaraw meta dawn dehlin gol-art jew inkella jridux izommuha ghax jista' jkun li dakinhar kien hemm decizjoni li jsir esproprju u aktar tard din id-decizjoni nbidlet u allura f'dak il-kaz tkun trid tigi *released*. Meta dawn baghtulhom il-pjanti b'art iktar, huma mbaghad qalulhom li biex huma jkomplu jesproprjaw art iktar riedu jipprovdulhom il-fondi u dana sal-lum ma ghamluhx u lanqas biss wegbuhom fuq il-pjanti kif kienu mibghuta dakinhar. Fuq domanda tal-Qorti jekk saritx xi evalwazzjoni ta' interess pubbliku fil-progett mill-Kummissarju ta' l-Artijiet irrisponda li normalment le, pero` f'dan il-kaz hass li kien hemm skop pubbliku, ghallinqas dakinhar. F'xhieda ohra tieghu esebixxa pjanta u ta l-informazzjoni fuq is-siti kollha kuluriti li hemm dwar din il-pjanta li hijai mmarkata bhala dokument AMA.

Xehdet <u>Margaret Falzon</u>, Assistent Direttur mad-Dipartiment tal-Artijiet. Mistoqsija dwar l-art li tigi esproprjata u pjanti relattivi qalet li l-pjanta li kienet ser tesebixxi turi *Plot* B li giet esproprjata u li hi immarkata bil-kulur ahdar fuq il-pjanta immarkata Dokument "F1". L-art kienet giet *fenced in* wara talba li kienet saret mid-Dipartiment ta' l-Ambjent. Fil-fatt dak li gie *fenced in* huwa

tikka akbar minn dak li kien gie esproprjat u dan jidher mill-pjanta Dokument "F2" bil-linja hamra *dotted* u ghandha daqqiet fuqha. Mistoqsija jekk fil-fatt kienx hemm xi risposta mid-Dipartiment tal-Ambjent dwar it-talbiet taghhom biex izommuhom infurmati dwar l-uzu tal-art qalet li mill-*file* ma tirrizultax tali risposta.

Xehed <u>Darrin Stevens</u>, *team manager* mal-MEPA u b'riferenza ghal dak li hemm fid-dokument A fol 5 tal-process b'mod partikolari ghall-parti ta' l-art immarkata bl-ittra B, mistoqsi x'importanza ghandha din l-art minn aspett xjentifiku u mill-aspett ta' ambjent qal illi l-art in kwistjoni li hija essenzjalment dak li bil-Malti jghidulu bur salmastru, bl-ingliz, *saline marshland*. Ghandha numru ta' komunitajiet illi huma rari fil-Gzejjer Maltin, rari hafna fil-fatt. *Di per se*, il-bwar salmastri huma rari minnhom infushom, u ghandna xi erba', hames (5) siti l-aktar kollha differenti minn xulxin. Is-sit in kwistjoni, propju z-zona B thaddan fiha dik li jghidha *Jucentalia maritimi* tip ta' komunita' rari hafna f'Malta. L-ahjar zewg ezemplari taghha jinstabu hawnhekk u f'komunita` hafna izghar il-Maghluq ta' Marsascala. Il-karatteristika ta' din il-komunita` hija tip ta' pjanta maghrufa bhala s-Simar tal-Baharm li *di per se* hija wkoll rarissima. Hemm numru ta' komunitajiet, ghax dik l-*area* bhala karatteristika fizika taghha hija relattivament *flat*, b'numru ta' *pools*. Spjega dettaljatament l-importanza tal-art *de quo* kemm ghall-pjanti rari u l-annimali li jikbru f'dawn il-komunitajiet. Mistoqsi dwar rilevanza tal-art in kwistjoni ma' l-*EU directive* 92/43 qal illi dik id-direttiva fil-fatt hija maghrufa bhala l-*Habitats Directive* ghaliex difficli tghid in-numru. Hija essenzjalment direttiva ta' l-Unjoni Ewropea li tiggwida, li fil-fatt tobbliga, lill-*member states* bhal f'dan il-kaz Malta li thares dawk is-siti li skond il-Komunita` Ewropea huma ta' importanza ghall-Ewropa. Di konsegwenza d-direttiva nfisha taghti kriterji xjentifici kif taghzel dawn is-siti, liema huma l-habitats importanti u liema huma l-i*species* importanti. Issa dan is-sit innifsu gie sottopost mill-Gvern Malti lill-Unjoni Ewropea. Fil-fatt zona B hija l-*core area* li nghatat. Giet sottomessa lill-Kummissjoni Ewropea, lill-EU bhala *potential site of community interest* jigifieri sit li taqa' taht in-*network*

Natura 2000. In-*network* Natura 2000 huwa *network* ta' l-iktar arji u zoni importanti ta' l-Unjoni Ewropea ghad-dinja fil-kuntest Ewropew di konsegwenza mbaghad fil-kuntest dinji ghaliex biss biss in-Natura 2000 mbaghad jaqa' fi progetti akbar bhal ma huwa – il-*Pan-European Ecological Network*. Li gara ricentement mill-informazzjoni li kellu hi li parti mill-*fence* giet vandalizzata u allura di konsegwenza qeghdin jidhlu l-vandali fih. Mistoqsi sena u nofs ilu jekk il-*fence* kienx vandalizzat jew le specifika li ghalkemm hemm il-*fence*, wiehed xorta jista' jidhol ghax kemm jista' jidhol mill-bajja kif ukoll min-naha ta' l-art agrikola. Mistoqsi jekk kienx ikun hemm kanali gejjin mill-bahar biex jidhol l-ilma bahar irrisponda li s-*saline marshlands* di natura mhux necessarjament ikollhom bil-fors *connected* mall-bahar direttament, ghaliex huwa bizzejjed li jew jigi s-*seaspray* jew inkella l-mewg innifsu meta jahbat mall-kosta jitfa' l-ilma. *Pollution* mhux daqshekk facli tiddeterminaha anke ghaliex dawn iz-zoni *di natura* ghandhom dak li jghidulu *eutrophication* li hija normali. Issa t-tniggiz hafna drabi inti tidentifikah mill-impatt li jikkaguna fuq l-annimali u l-pjanti. Ezempju, il-*fertilizers* jew inkella xi *sludge* jew *effluent* mill-*animal breeding stations*. Issa dawk li jaghmlu hu li jaghmlu l-ilma aktar sinjur, *rich in nutrients*, u skond l-ammont. Ezempju drammatiku, ftit drenagg/*effluent*, huwa sustanzi ghall-annimali u pjanti. Jekk ikun hemm hafna, l-effett li jaghmel hu *eutrophication*.

Xehed Ivor Robinich, *Senior Enforcement Officer* u rapprezentant legali tal-MEPA u semma li s-sit li huwa immarkat B f'dan id Dok A hija sit ta' importanza ekologika. Fil-fatt hemm tigi iccitata fil-Marsaxlokk Local Plan hemm *salt marshes* il-Maghaluq illi hemm policy MM 14 jigifieri huma qed jghidu li fuq din is-sit hemm ukoll li jibdew mill-*istructure plan* illi wkoll jissalvagwardaja permezz ta' *policy* RCO 15 kif ukoll jekk immorru fil-ligi ta' l-Ippjanar Kap 356 il-ligi taghti l-poter lill-Awtorita' biex jissalvagwardjaw certu sit ta' interess ekologiku. Kien qed jitkellem dwar Kap 356 *Section* 46 u 47 kif ukoll M14 mill-*Local Plan* u kif ukoll *structrue plan* 50 RCO 50 illi fuq din l-*area* ma jistax isir certu tip ta' zvilupp jekk mhux biex jissalvagwardja l-interessi ta' l-*area* innifisha. Qal li l-

aspett ekologiku llum l-gurnata peress illi d-Dipartiment ta' l-Ambjent hafna mill-*istaff* professionali tieghu dahal fill-MEPA *Structure*, fis-sens li jahdmu flimkien ma' dawn in-nies professionali. Jekk issir applikazzjoni tintuza l-procedura normali, jigu ikkonsultati l-esperti ta' l-ambejnt fis-sezzjoni tal-MEPA. Il-lok li ha jsir huwa *chain fence* biex jissalvagwardja l-ambjent naturali ta' hemmhekk. Fill-fatt kienu talbu ghal xi zieda ta' xi strutturi li l-Awtorita` irrifjutathom, jigifieri anqas biss ikunsidrat fil-fatt l-Awtorita` talbet biex jibdlu l-*proposal*, ghax il-*proposal* orgiginarjament kien illi biex issir ic-*chaining fence* kif wkoll xi konstruzzjoni *of a small visiting room*. Fil-fatt dik giet michuda. Jista' jkollok proposta tal-progett li facilment tkun tista' tigi accettata taht il-*policy* generali, pero` li jista' jkollha restrizzjonijiet partikolari li jikkonfliggu mal-proposta. Fil-kaz partikolari hemm il-Marsaxlokk *Local Plan* u l-habitat *directorate* ta' l-EU illi wkoll trid tigi wkoll in konsiderazzjoni. L-applikazzjoni wiehed jibda billi jiehu in konsiderazzjoni l-*policies* in generali, wara jghaddi biex jezamina l-*local plan*, wara l-*istructre plan* imbaghad il-*consultation* ma' diversi entitajiet jigifieri dawn jistghu jghaddu l-*feedback* taghhom u jistghu joggezzjonaw jew jirrimarkaw certu aspetti. L-*Istructruce plan* tigi l-Habitat Directive 92/43ECC, li kien f'Awissu tal-1995 li l-Marsaxlokk *Local Plan* kien gie approvat. Konservazzjoni dejjem hareg il-*legal notice* imma mbaghad dik min-naha ta' l-Ambjent. Ikkonferma li fil-fatt il-permess hareg fl-10 ta' Awissu 1998, u l-applikazzjoni saret fl-1995.

Rat l-affidavit ta' <u>John Curmi</u> fejn issemma li l-art in kwistjoni, flimkien mal-art tal-madwar, maghrufa bhala il-Maghluq, originarjament kienet ta' nannuh, Carmelo Cassar Torreggiani. Wara li nannuh miet fl-1956 l-art kollha li kellu f'dik l-arja ta' Marsaxlokk wirtitha ommu, waqt li nanntu Alice Cassar Torreggiani, kellha d-dritt ta' l-uzufrutt fuq din l-art, sakemm mietet fl-1977. Din l-art nannuh kien halliha lil ommu skond testment *unica charta* u ghalhekk illum hi l-unika sid ta' l-art. Ommu innominatu amministratur fis-26 ta' Mejju 2004 ghaliex hi ma baqghetx tghix Malta. Jiftakar li meta kien zghir kien jakkumpanja lill-nannuh, din l-art kienet uzata ghall-kacca. Hu dejjem kien ha hsieb din l-art u kien anke ghamel

passagg biex ma jintrifsux il-pjanti. Plt B li huwa s-suggett ta’ din il-kawza gie esproprjat mill-Gvern fl-1956. Wara kienu saru xi xogholijiet biex isir *dock* ghad-dghajjes. Dawn ix-xogholijiet ghamlu hafna hsara lis-*salt marshes*. L-ilma xorta kien jasal sa Plot B permezz ta’ kanal sussegwentement pero` dan il-kanal gie mnehhi u b’hekk gew distrutti s-*salt marshes* u affarijiet ohra. Meta kellu 11-il sena hu kien telaq minn Malta, u kull sena kien jigi ghal vakanza ma’ ommu. Fl-1968 l-art kienet tikonsisti fi *Plots* B,C,D u F indikati fil-pjanta li gew moghtija in enfitewsi lill-*Marsaxlokk Development Company Limited*. Fit-termini tal-kuntratt din il-kumpanija kellha tizviluppa l-art u tinvesti Lm35,000 biex jinbena Freeport. Pero` dan il-progett ma sarx u l-parti kbira tal-koncessjoni inkluz *plot* B, giet rilaxxjata fl-1991 u konsegwentement giet moghtija lura lill-ommu bhala l-unika sid. Il-bqija ta’ l-art li kienet tikkonsisti fi *Plot* C kienet mizmuma mill-kumpanija imma l-koncessjoni ta’ l-enfitewsi, giet trasferita lil terzi. Hu gie lura jghix Malta fl-1965 u baqa’ sal-1976. Irritorna fl-1993 specifikament biex jamministra l-art ta’ Marsaxlokk wara r-rilaxx tal-parti ritenuta mill-*Marsaxlokk Development Company Limited*, l-art kienet fi stat ta’ abbandun. Bejn l-1995 u l-1999 hu beda jagmel ricerki biex jizviluppa l-art inkluz plot B. Kien sab li l-Gvern kien ha l-art immarkata plot D u E b’forma ta’ esproprjazzjoni *de facto* billi ghamel marina zghira u ghamilha accessibbli ghall-pubbliku. Din l-art ghadha ta’ ommu u ghalhekk il-Gvern ghamel dawn ix-xogholijiet illegalment u minghajr ma kienet taf jew tat il-kunsens taghha ommu. Il-fatt li l-art hija limitata bit-termini tal-MEPA jew ta’ l-arja in kwistjoni hija ta’ importanza xjentifika, ma ghandhux jiggustifika l-esproprjazzjoni u jwaqqaf it-tgawdija ta’ ommu tal-proprjeta` taghha, partikolarment ghax il-Gvern ma hax hsieb ta’ din l-art. Fl-1988 la hu u lanqas ommu ma kienu jafu li *plot* B kien gie esproprjat u saru jafu biss f’Lulju tal-1999 li giet maghmula *fence* madwar plot B. Sal-1999 hu kien qed jistinka biex igib investimenti barranin ghal dan il-progett. Fil-bidu ta’ l-1999 hu kien ikkonsulta u iddiksuta mal-Planning Authority u ma’ l-arkitett tieghu Robert Sant u dejjem kienu pozittivi dwar dan il-progett. Il-*fence* gie maghmul ftit wara li kienet maghmula l-proposta minghand l-Arkitett tieghu datata 23 ta’ Marzu 1999.

Jidher ukoll li arja akbar minn dik esproprjata fil-pjan ta' esproprjazzjoni giet imdawwra bil-*fence,* parti mill-plot D li ghadha proprjeta` ta' ommu giet imdawwra wkoll. Din il-parti tal-*fence* ghandha titnehha peress li l-Gvern qed jokkupaha minghajr ma' esproprjaha. L-Gvern ma ghamel l-ebda uzu ta' din l-art fl-ahhar snin, l-unika xoghol li sar fi Plot B kien il- *fence.* L-art giet mitluqa fi stat dizastruz u hija accessibbli ghal kulhadd anka hu stess dahal biex jara x'kien qed jsir partikolarment peress li l-art allegatament kienet giet esproprjata biex jsir santwarju ta' l-ghasafar. Jidher ukoll li hemm xi tnixxija minn *pig farm* fil-vicin li qed tikkontamina l-kanali ta' l-ilma. Ta' min jinnota wkoll li l-art giet esproprjata fl-1988 l-istess zmien meta nbniet l-*power station* u parti minn Plot B giet mehuda biex tinfetah it-triq li taghti ghall-*power station*. Saru xi *sea walls* fi *Plot* E li imblukkaw l-ilma li kien jghaddi mill-kanali f'Plot B, ghalhekk l-art ixxuttat kompletament. Sostna li wara li l-Gvern stess qered l-arja ta' *plot* B ma ghamel xejn biex jirranga ghal dan. Ta' min jinnota wkoll li l-art bejn il-*plots* C u F giet rilaxxjata fl-1992 ghax il-Gvern ma kellux uzu minnha. Fi tmintax-il sena la hu u lanqas immu ma gew kuntattjati ghal xi tip ta' kumpens avolja l-Gvern indika li xtaq jakkwista l-art in kwistjoni. Qal li ommu qed tigi mcahhda mit-tgawdija tal-proprjeta` taghha minghajr ebda kumpens.

Xehed <u>Joe Baldacchino</u> u qal li hu midhla ta' l-art in kwistjoni. Illum il-gurnata ghandu 61 sena pero` lejn din l-art kien jersaq anka meta kien ferm izghar. Jiftakar li fis-sena 55 hu kien ikun hemmhekk. Fil-fatt il-familja tieghu kienu speci tal-*games keeper*, tal-familja Cassar Torregiani li kienu proprjetarji ta' dak iz-zmien ta' l-art in kwistjoni, allura hu kien ikun hemmhekk minhabba li l-familja tieghu kienet tkun hemmhekk. Gie muri l-pjanta li tinstab a fol 193 dokument AMB u qed jirriferixxi specifikament ghall-art immarkata bl-ittra B. Dwar din l-art qal illi din kienet art mahduma bhala raba' u kien jahdimha bniedem li kien jismu Ganni Abela li llum miet u din kienet ghal dan l-iskop. Semma li ta' l-ambjent kienu tefghu ghajnejhom fuqha u kienu hawwlu xi ftit sigar xi tmien snin ilu mbaghad kienu ghamlu *chaining fence* biex biex speci hemm xi haga li tghidlek il-*boundary* imma xorta kien

hemm l-access ghalihom ghax dan ghassa mal-post ma' kienx hemm. Hu jaf li hdejn l-art il-B hemm *pig farm*. Bl-awtorizazzjoni tal-Qorti immarka b'kulur *turqoise* forma ta' cirku l-post fejn qed jirriferixi ghalih bhala ir-razzett li semma. Ghalkemm qal li l-ilma suppost jmur ghal bahar pero` minhabba li kienu saru dawk ix-xogholijiet ma' jistax ghax issa saru dawk il-*molds*, il-hitan u qed jikrea speci ta' ghadira hemmhekk. Qal li llum il-gurnata l-ghalqa spiccat m'ghadiex aktar ghalqa, u din giet tajba ghall-ghasafar bhala santwarju.

D. KUNSIDERAZZJONIJIET:

<u>D1. Talbiet u eccezzjonijiet:</u>

Il-kaz in ezami jirrigwarda li r-rikorrenti talbet zewg dikjarazzjonijiet distinti riferibbilment ghall-ksur ta' zewg drittijiet fondamentali taghha cioe` dikjarazzjoni li t-tehid tal-pussess ta' l-art mertu ta' dan ir-rikors, da parti ta' l-intimat, jivvjola d-drittijiet fondamentali tar-rikorrenti kif sanciti fid-dispozizzjonijiet ta' l-Artikolu 37 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u tal-Konvenzjoni Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem kif ukoll l-Artikolu 1 ta' l-Ewwel Protocol, stante illi l-art *de quo* ma gietx utilizzata ghall-iskop pubbliku espress fid-Dikjarazzjoni Presidenzjali tat-18 ta' Marzu 1988 u fl-Avviz Numru 219, u ghalhekk, jonqos l-element ta' l-interess pubbliku illi huwa essenzjali sabiex jillegittima t-tehid ta' proprjeta` privata; u li d-dewmien fl-inizjar tal-proceduri appoziti quddiem il-qorti kompetenti ghad-determinazzjoni tal-kumpens xieraq ghall-esproprjazzjoni ta' l-art *de quo*, jivvjola d-drittijiet fondamentali tar-rikorrenti, kif sanciti fid-dispozizzjonijiet ta' l-Artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u l-Konvenzjoni Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem.

Illi l-intimati jsostnu li r-rikorrent jibbaza din l-allegazzjoni fuq is-segwenti premessi: (i) illi l-esproprjazzjoni ta' l-art mill-Gvern saret "bi skuza li din ghandha natura li jisthoqqilha tigi protetta, wara li din l-istess natura giet distrutta bl-agir tal-Gvern stess"; (ii) illi matul is-snin ma sar ebda progett fuq l-istess art ghajr *fencing* li sar 10 snin wara t-tehid ta' l-art; (iii) illi ma saret ebda applikazzjoni mal-MEPA sabiex isir xi zvilupp fuq l-art, u ma twahhlu ebda tabelli li juru li l-art hija '*a natural reserve*'; (iv) illi l-art

fi kliem ir-rikorrenti hija fi stat ta’ abbandun; u (v) illi ma sar ebda manutenzjoni ta’ l-art.

L-intimat Kummissarju ta’ l-Artijiet sostna li ma hemm ebda ksur ta’ l-Ewwel Artikolu ta’ l-Ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropeja u anqas l-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni ghax l-iskop tad-Dikjarazzjoni Presidenzjali kienet li l-art tinzamm bhala *natural reserve*. L-istess Kummissarju eccepixxa li ma hemm ebda ksur ta’ l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja u anqas ta’ l-artikolu 39(2) tal-kostituzzjoni stante li r-rikorrent kellu kull facilita` li jaccedi quddiem il-Qorti biex tiffissa terminu ghall-intavolar ta’ l-azzjoni quddiem il-Bord ta’ l-Arbitragg Dwar l-Artijiet, liema facilita` huwa qatt ma utilizza; persuna li ttehditilha l-art kellha l-fakulta` tqabbad l-avukat ta’ fiducja taghha biex jahdem, il-provenjenzi tal-proprjeta` espropriata bi spejjez tal-Kummissarju halli jinbdew il-proceduri quddiem il-Bord ta’ l-Arbitragg ta’ l-Artijiet u jigi iffissat kumpens, u r-rikorrenti kienet inadempjenti.

L-*Environment Protection Department* sostna l-importanza xjentifika ta’ l-art *de quo* u li ghalhekk ma kienx hemm ksur ta’ l-Ewwel Artikolu ta’ l-Ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropeja u anqas ta’ l-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni. Id-dipartiment sostna wkoll li l-art giet identifikata bhala sit kandidat ta’ importanza internazzjonali a bazi ta’ l-artikolu 6 tad-direttiva ta’ l-Unjoni Ewropeja. Dwar l-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni, irrefera ghall-eccezzjonijiet tal-Kummissarju ta’ l-Art.

<u>D2. Interess u skop pubbliku:</u>

Din il-Qorti ricentement kellha l-okkazjoni tezamina dettaljatament dan l-aspett fil-kawza fl-ismijiet **Vica Limited vs Kummissarju ta’ l-Artijiet** et (Rikors Numru 744/00FS) u deciza fis-27 ta’ Jannar 2009, u qed tirriproduci hawn taht:

“F’kazijiet bhal dawn hu neccessarju li jsir ezami mill-Qorti tal-kuncetti ta’ interess pubbliku u skop pubbliku u l-implikazzjonijiet li dawn jista’ jkollhom fuq it-tehid ta’ proprjeta` li jinsab protett taht l-Artikolu 1 ta’ l-Ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem (Kap 319 tal-Ligijiet ta’ Malta).

L-Ewwel Artikolu ta' l-Ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropea jghid hekk:-
"Kull persuna naturali jew persuna morali ghandha dritt ghat-tgawdija pacifika tal-possedimenti taghha. Hadd ma ghandhu jigi ipprivat mill-possedimenti tieghu hlief **fl-interess pubbliku** (enfazi tal-Qorti) u bla hsara tal-kondizzjonijiet provduti bil-ligi u bil-principji generali tal-ligi internazzjonali.

Izda d-dispozizjonijiet ta' qabel ma ghandhom b'ebda mod inaqqsu d-dritt ta' Stat li jwettaq dawk il-ligijiet li jidhirlu xierqa **biex jikkontrolla l-uzu ta' proprjeta' (enfasi tal-Qorti)** skond l-interess generali jew biex jizgura l-hlas ta' taxxi jew kontribuzzjonijiet ohra jew pieni."

Dan l-artikolu allura jipprotegi d-dritt specifiku:
"to the peaceful enjoyment of possessions the right to have, to use, to dispose of, to pledge, to lend, even to destroy one's possessions. As the Court said in the Marks case "article 1 is in substance guaranteeing the right of property". Enjoyment is protected principally against interference by the State" (Theory and Practice of the European Convention of Human Rights, E. Van Djke, G.J.H. Van Hoof, second edition p. 516 et seq);

Fil-kawza deciza mill-Prim'Awla tal-Qorti Civili [I. A Manche`] fit-12 ta' Dicembru 1989 fl-ismijiet **Perit Joseph Barbara vs Kummissarju ta' l-Art** inghad li hadd ma jista` jigi mgieghel jitlaq minn idejh proprjeta` tieghu jew ihalli lil haddiehor jaghmel uzu minnha, hlief ghal skop pubbliku u bi hlas ta' indennizz gust.

Fil-kawza deciza mill-Qorti ta' l-Appell Civili Superjuri fit-30 ta' Dicembru, 1993 fl-ismijiet **Dr. Carmelo Vella et vs Is-Segretarju tad-Djar et** [1][LXXVII-II-390] inghad:
"Il-pubbliku nteress li f'ismu jittiehdu dawn id-decizjonijiet u jsiru dawn l-atti mill-awtorita` pubblika – emanazzjoni tar-*res pubblica*, l-universalita` tar-*res* li fiha jingabar il-gid

[1] Fejn fondi rekwisizzjonati gew allokati lis-Socjeta' Filarmonika San Leonardo

komuni tac-cittadini kollha, u ghal-liema gid komuni huma diretti l-ligijiet – qatt ma jista' jkun riferit ghal kwalsiasi interess privat. L-interess huwa dejjem privat meta m'ghandux applikazzjoni ghall-generalita` tac-cittadini, ta' l-universalita` tal-pubbliku fl-istat. Ir-ragunament fis-sentenza **Galea versus Holland** (Qorti ta' l-Appell, 20 ta' Jannar 1980) huwa fallaci ghaliex l-uzu ta' fond ghal skopijiet kulturali jista' jkun maghmul fl-interess pubbliku jekk l-attivita` kulturali tkun maghmula minn awtorita` pubblika u mhux meta tkun maghmula minn persuna jew assocjazzjoni privata, billi l-uzu, fl-ewwel lok, huwa fl-interess ta' dik il-persuna jew assocjazzjoni. Il-possibilita` ta' access tal-pubbliku ghal dik l-attivita` ma tittrasformahiex b'daqshekk minn attivita` li hija intrinsikament privata f'attivita` intrinsikament pubblika. U difatti dik l-accessibilita` tista' tigi ristretta u tirritratta kif jidhirlu l-interess privat";

Fil-kawza deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fit-30 ta' April, 1996 fl-ismijiet **Perit Dom Mintoff vs Onor. Prim Ministru** [2] [LXXX-I-207] il-Qorti ezaminat il-gurisprudenza tal-Qorti Ewropeja tad-Drittijiet tal-Bniedem u ghamlet sunt tassew interessanti tal-kazijiet imsemmija li huma l-aktar importanti fl-interpretazzjoni ta' l-Ewwel Artikolu ta' l-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni u din tinsab publikata f'pagni 261 sa 270 u l-Qorti mhix qedgha tinkludiha semplicement minhabba t-tul taghha. Qieghedha pero` tikkwota parti minn pagni 270, 271 fejn jinghad:
"Minn kif tikkonkludi din il-Qorti jemergi minn din ir-rassenja ta' gurisprudenza tal-Qorti Ewropeja ghad-Drittijiet tal-Bniedem, is-segwenti process mentali:

Fl-ewwel lok, l-artikolu 1 ta' l-Ewwel Protokoll Addizzjonali tal-Konvenzjoni Ewropeja jipprotegi mhux biss kontra l-esproprjazzjoni vera u proprja fis-sens klassiku kif nafuh, izda anke kontra l-esproprjazzjoni *de facto* u cioe` kif intqal fil-kaz ta' Fredin, f'dawk ic-cirkostanzi li fis-sustanza jekwivalu ghal esproprjazzjoni.

---

[2] Fejn ftit wara l-elezzjoni tal-1987 gie deciz li jinbena Power Station f'Marsaxlokk, u r-raba' vicin tad-dar tar-rikorrent kienet giet esproprijata, u inbniet cumnija vicin, kif ukoll saret mina taht, u dan kollu sar vicin tad-dar tar-rikorrent.

Ghall-fini ta' l-artikolu 1 ta' l-Ewwel Protokol Addizzjonali ghall-Konvenzjoni l-kelma "*possessions*" fit-*text* Malti "possedimenti" ghandha tircievi sinifikat ampju u fit-tutela taht dan l-artikolu hemm inkluz ukoll dik kontra interferenzi fl-uzu u t-tgawdija tal-proprjeta` u tad-drittijiet relattivi;

Fl-ewwel stadju tal-process mentali li jrid jaghmel il-gudikant, ghandu jigi stabbilit, l-ewwel u qabel kollox, jekk effettivament kienx hemm esproprjazzjoni vera u proprja kif ukoll de facto jew inkella thalliex integru d-dritt ta' proprjeta` pero` saret ingerenza u interferenza fit-tgawdija pacifika ta' l-istess. Sussegwentement il-gudikant irid jara jekk din il-privazzjoni saritx fl-interess pubbliku u taht kundizzjonijiet ben definiti bil-ligi. Fl-ahhar nett ghandu jigi rikonoxxut lill-Istat id-dritt u l-poter illi jirregola l-uzu tal-proprjeta` in konformita` ma' l-interess generali. F'dan l-ezercizzju, specjalment f'dak finali, l-Istat ghandu jgawdi margini lat ta' diskrezzjoni, dejjem pero`, entro l-limiti li jassikuraw li bejn il-mezzi adoperati u l-iskop persegwit hemm dak il-proporzjon li ghalih jaghmlu referenza s-sentenzi tal-Qorti Ewropeja u b'mod illi min ikun sofra ingerenza jew privazzjoni tal-proprjeta` tieghu ma jkunx gie assoggettat ghal sagrificcju partikolari u esorbitanti, cioe` eccessiv;"

Fil-kawza fl-ismijiet **John Bugeja nomine vs Kummissarju ta' l-Artijiet**[3] deciza mill-Prim'Awla tal-Qorti Civili [I. A Magri] fl-4 ta' Ottubru, 1996 il-Qorti sostniet li:
"Din il-Qorti taqbel li l-kliem tal-artikolu 6 jorbtu lic-cittadin izda tifhem li l-limitazzjoni imposta fuq il-privat qedha hemm, biex, fil-mument tad-dikjarazzjoni presidenzjali dan (cioe` c-cittadin) ma jkunx jista' jressaq proceduri gudizzjarji intizi biex din id-dikjarazzjoni tigi attakkata fil-Qrati ordinarji w b'dan il-mod il-poter tal-istat li jiehu forzozament proprjeta privata jigi stultifikat. Id-dritt tal-istat li jiehu proprjeta` privata huwa rikonoxxut sew mill-Kostituzzjoni kemm ukoll mill-Konvenzjoni Ewropeja,

[3] Fejn id-dikjarazzjoni tal-Gvern ghall-esproprijazzjoni saret fl-1974 ghal art il-Marsa u fl-1991 gie dikjarat li porzjoni minnha ma kienitx aktar mehtiega ghal skopijiet pubblici, u liema art giet assenjata lill-Malta Shipbuilding Company Limited biex din utilizzata bhala car park privata.

dment li jigi ezercitat konformement mas-salvagwardji imposti mill-istess Kostituzzjoni u Konvenzjoni. Izda jekk il-fatti sussegwentement ghal dik id-dikjarazzjoni w tehid forzuz tal-pussess ta' proprjeta` juru li jonqos l-element ta' l-"interess pubbliku", ma jistax ic-cittadin, "*a priori*" jigi eskluz mid-dritt li jikkontesta d-dikjarazzjoni presidenzjali. Altrimenti d-dikjarazzjoni ta' "interess pubbliku" ssir biss umbrella ghall-agir totalitarju tal-Gvern li facilment ikun jista' jinheba wara din id-dikjarazzjoni sabiex jakkapparra proprjeta` privata biex wara jaghmel biha li jrid - anke jittrasferiha lill-persuni jew enti privati.…

ghalkemm id-dikjarazzjoni, per se, mhux kontestabbli, ic-cirkostanzi futuri jistghu jaghtu lok ghal ripensament dwar l-uzu li ghandu jsir minn dik l-art."

Ukoll fil-kawza deciza mill-Prim'Awla tal-Qorti Civili [I. A Magri] fit-18 ta' Jannar 1999 fl-ismijiet **Agnes Gera de Petri Testaferrata Bonici Ghaxaq vs Avukat Generali et**[4] inghad li jekk post jittiehed mill-Gvern b'espropjazzjoni

---

[4] Ghal perjodu twil ta' hafna snin ma kien hemm ebda kontestazzjoni da parti tar-rikorrenti dwar il-validita' tad-dikjarazzjoni tal-Gvernatur fuq il-htiega tat-tehid forzuz tal-imsemmija proprjeta' ghal skop pubbliku. Infatti jirrizulta li bejn in-1958 u in-1976, meta gew istitwiti l-proceduri quddiem l-Bord tal-Arbitragg dwar Artijiet, kienu ghaddejin trattativi bejn is-sid u l-awtorita' esproprjanti sabiex jigi determinat l-kera xieraq u jigi stabbilit liema ambjenti jkunu milquta bl-esproprjazzjoni. Alfio Testaferrata Bonici Ghaxaq oggezzjona ghal kera offrut bhala inadegwat, oppona ukoll ghall akkwist b'titolu ta' pussess u uzu peress li l-intimat kien sejjer "jikkonverti l-fond ghal parti accessorja tat-Teatru Manoel b'mod li din id-dar ma tibghax tezisti iktar fl-entita' taghha pristina". Kien biss wara xi zviluppi li graw fil-1991 li r-rikorrenti bhala proprjetarja tal-fond in kwistjoni hasset li d-dikjarazzjoni originali tal-Gvernatur tal-1958 ma kienetx aktar valida. Infatti gew mressqa provi li jindikaw li, ghalkemm l-ambjenti tal-fond fuq imsemmi jservu skop kulturali u diversiv li huwa l-ghan ewlieni tat-tnexxija tat-Teatru kif jipprovdi l-Manoel Theatre Management Committee, l-ambjenti kollha formanti l-proprjeta' in kwistjoni, hlief ghal xi ufficini uzati mill-Manoel Theatre Management Committee, jinsabu moghtija lil privat u cioe l-Miveda Co. Ltd. li tiggestixxi, taht titolu ta' kera u profit sharing, ir-restaurant Vilhena u l-bar, il-Patrimonju Publishing Limited li tikri xi ambjenti fit-tieni sular u l-Friends of

ghal *possession and use* ghax mehtieg ghal skop pubbliku ma jistax wara jinghata lil terzi persuni ghal skop kummercjali. Din twassal ghan-nullita` ta' l-espropjazzjoni. F'din il-kawza jinghad:
"Issa l-Kap 88 (gia Kap 136) huwa intiz biex jirregola l-**akkwist** ta' artijiet u mhux semplicement biex jikkontrolla l-uzu tal-istess. Il-mod kif tali art tigi akkwistata u cioe b'xiri assolut, pussess u uzu jew b'dominju pubbliku hija irrilevanti billi mill-mument tad-dikjarazzjoni tal-Gvernatur illum tal-President ta' Malta, dik l-art tohrog mill-pussess ta' sidha u tali pussess jghaddi f'idejn l-awtoritajiet. Dan johrog car mill-provvedimenti ta' l-Artikolu 12 tal-istess Kap 88…

L-interess pubbliku f'kazi ta' tehid ta' proprjeta privata hija l-konsiderazzjoni principali meta jigi ezaminat jekk tali tehid huwiex konformi mad-drittijiet fondamentali konferiti mill-Konvenzjoni Ewropea.

Il-koncett ta' interess pubbliku ma jsib ebda definizzjoni la fil-Konvenzjoni, u lanqas fil-Kostituzzjoni ta' Malta. L-istess Kostituzzjoni tissoggetta d-dritt lill-Gvern ghat-tehid obbligatorju ta' proprjeta meta hemm disposizzjonijiet ta' ligi applikabbli ghal dak it-tehid ta' pussess jew akkwist. Issa l-Kap 88 li hija l-ligi li tirregola tali tehid, jiddefinixxi "skop pubbliku", bhala dak li ghandu x'jaqsam ma' l-uzu eskluziv tal-Gvern jew ma l-uzu pubbliku generali, jew li ghandu x'jaqsam ma jew jiswa ghall-interess jew qadi tal-pubbliku (sew jekk l-art tkun ghall-uzu tal-Gvern sew jekk le) ..... u jfisser ukoll kull skop iehor imsemmi bhala pubbliku minn xi ligi."

L-artikolu 3 ta' l-istess Ordinanza jaghti l-fakulta` lill-President ta' Malta li jiddikjara illi art hija mehtiega ghal

---

The Manoel Theatre li jikru is-sala Isouard ghal funzjonijiet privati. Il-Manoel Theatre Management Committee, li hija l-enti nazzjonali inkarigata mit-tmexxija tat-teatru nazzjonali, tuzufruwixxi minn dawn l-arrangamenti ma' terzi privati billi, kif jidher tinkassa cirka LM5,000 jew LM6,000 fis-sena.

skop pubbliku. Tali dikjarazzjoni hija prova tan-natura pubblika tat-tehid billi skond l-artikolu 6 hadd ma jista' jitlob prova barranija.

Maz-zmien u bl-izvilupp ta' gurisprudenza f'dan ir-rigward din ir-rigidita' fl-interpretazzjoni ta' x'jammonta ghall-skop pubbliku, issubiet kambjamenti u l-Qrati bdew jezaminaw jekk t-tehid forzuz ta' proprjeta' taht l-umbrella tal-ligi, kienx verament fl-interess pubbliku jew jekk kienx rizultat ta' xi abbuz ta' l-awtoritajiet. Bdiet tigi adoperata l-mizura ta' x'inhu accettabbli f'socjeta' demokratika…

Izda fil-fehema ta' din l-Qorti l-interess intrinsikament privat ta' uhud li jibbenefikaw essenzjalment minn negozju gestit minn proprjeta' tar-rikorrenti jxejjen dak l-interess pubbliku li trid il-Konvenzjoni Ewropea sabiex tehid forzuz ta' proprjeta` jkun gustifikat."

Interessanti ferm ghas-suggett in ezami hu dak li ntqal fil-kawza deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fis-6 ta' Ottubru, 1999 [LXXXIII-I-246] fis-sentenza tal-kawza fl-ismijiet **John Mousu`et vs Direttur tal-Lottu Pubbliku et**[5]. Il-Qorti ghamlet l-evaluwazzjoni taghha u enfasizzat id-distinzjoni bejn "l-iskop pubbliku" u "l-interess pubbliku". Qalet:

---

[5] Il-fatti ta' dan il-kaz graw hekk. Missier ir-rikorrenti, kien kera fond il-Furjana lil Carmel Bezzina b'effett mill-1966 u fl-1977 kienet ippubblikata Dikjarazzjoni tal-President ta' Malta dwar Akkwist ta' Artijiet ghal Skopijiet Pubblici. Id-dikjarazzjoni, li kienet imxandra ghall-ghanijiet ta' l-artikolu 9 (1) ta' l-Ordinanza, tghid illi l-fond ***de quo*** hu mehtieg ghal skop pubbliku u illi l-akkwist ghandu jsir b'xiri assolut. Billi ma kien intlahaq ebda ftehim bejn is-sidien u d-Dipartiment ta' l-Artijiet dwar il-kumpens li jmiss lis-sidien, kien sar rikors quddiem il-Bord ta' l-Arbitragg dwar Artijiet u l-Bord, wara li ffissa l-kumpens, kien hatar Nutar biex jippubblika l-Att ta' Akkwist. L-akkwist, izda, baqa' ma sarx, ghax id-Dipartiment ta' l-Artijiet sab xi diffikultajiet dwar il-provenjenza tat-titolu tas-sidien u dwar id-denunzja ghall-ghanijiet tat-taxxa tal-mewt. Madankollu, ghalkemm il-kuntratt baqa' ma sarx, jidher lir-rikorrenti kienu lesti li jidhru fuq il-kuntratt u jiehdu l-kumpens stabbilit mill-Bord, tant li lkoll iffirmaw prokura biex jaghtu lir-rikorrent John Mousu` s-setgha li jidher ghalihom fuq l-Att.

“Interess pubbliku u skop pubbliku:

Minn dan l-argument ir-rikorrenti jridu jaslu ghall-konkluzjoni li ma jistax jinghad “li l-fond in kwistjoni jrid jitqieghed biex jintuza ghal skop pubbliku minn terza persuna li hija self-employed”. Ma rridux ninsew, izda li dak li tippermetti l-Konvenzjoni mhux li t-tehid ta’ proprjeta` privata jsir “ghal skop pubbliku”, izda li jsir “fl-interess pubbliku”. Jekk ir-rikorrenti jridu jghidu li hemm principju assolut, li jghodd dejjem, li jghid li t-tehid ta proprjeta` ma jkunx fl-interess pubbliku kull meta l-hsieb tal-Gvern ikun li l-proprjeta` mehuda jaghtiha lil privati ohra, din il-Qorti ma taqbilx maghhom. Hekk qalet din il-Qorti (ippresjeduta minn Imhallef iehor), f’sentenza moghtija fil-25 ta’ Lulju, 1996 fil-kawza fl-ismijiet **Vincent Borg *versus* Prim Ministru et**:

“Naturalment, din il-Qorti ma tistax teskludi li jista’ jkun hemm sitwazzjonijiet fejn art tittiehed minghand persuna biex tinghata lil persuna ohra u dan ikun fl-interess pubbliku. Dan jista’ jsehh f’kuntest tal-promozzjoni tal-gustizzja socjali, bhalma gie anke rikonoxxut mill-Qorti Ewropeja fil-kaz **James vs U.K.** (1986). Kull kaz irid jigi ezaminat u vvalutat fuq il-fattispecje partikolari tieghu. Fl-ahhar mill-ahhar hi l-Qorti li, fil-kaz konkret, trid tkun sodisfatta li dak li qed isir jew li bi hsiebu jsir hu fl-interess pubbliku”; (Kollezz. pg. 258)…

“Zewg koncetti li mhumiex ko-estensivi. Dan ghaliex l-iskop pubbliku hu, fil-fehma ta’ din il-Qorti, aktar wiesgha, marbut mal-finalita` ahharija li ghaliha l-fond ikun qed jigi esproprijat, u mhux necessarjament limitat b’definizzjoni preciza. Filwaqt illi l-interess pubbliku kellu jirrizulta attwali u ben definit b’mod li jipprova li l-esproprjazzjoni tkun mehtiega biex tiggova lill-komunita` anke jekk dan kien mehtieg li jsir a skapitu ta’ l-interess privat. Hu ghalhekk illi l-eccezzjoni fl-artikolu 1 ghall-principju fondamentali li hadd ma ghandu jigi pprivat mill-possedimenti tieghu, “hlief fl-interess pubbliku” kien jimporta necessarjament ezercizzju ta’ investigazzjoni bejn l-interssi tal-pubbliku in generali u l-interessi ta’ persuna privata li tkun ser tigi mcahhda mid-dritt tat-

tgawdija pacifika tal-possedimenti taghha, bhala eccezzjoni ghad-dritt fondamentali b’dak l-artikolu enuncjat;

“L-ewwelnett irid jigi nnotat li hemm differenza sostanzjali bejn l-iskop pubbliku li hemm imsemmi fl-artikoli 3, 4, 8(1) tal-Kap 88 u l-interss pubbliku li ssemmi l-Kostituzzjoni. Kwazi fl-artikoli kollha tal-Kap. IV, jigifieri dak li jittratta d-drittijiet fondamentali … u f’dan it-terran … il-kompitu taghha (tal-Qorti Kostituzzjonali) huwa li tezamina u tiddefinixxi l-kontenut u limiti ta’ l-interess pubbliku u safejn dan jista’ jiggustifika l-intruzzjoni tal-poter pubbliku fl-isfera tad-drittijiet fondamentali tal-persuna u tal-privat” (Vol. LXXV, pt. I, p. 332 et seq);” (Kollezz pg 271, 272).

Fil-kawza fl-ismijiet **Mario Cutajar noe vs Kummissarju tal-Art et**[6] deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fit-30 ta’ Novembru, 2001 jinghad li:
“Tikkunsidra s-segwenti:-

a) Ma jista’ jkun hemm assolutament l-ebda dubju li l-operazzjoni u t-tmexxija ta’ sptar privat, anke jekk immexxi fuq linji kummercjali, ghandha kontenut socjali qawwi in kwantu tali servizz ta’ kura jifforma parti mill-infrastruttura ta’ kura accessibbli ghall-pubbliku in generali. Dan jakkwista aktar sinifikat f’cirkostanzi fejn l-Istat – kif hu

[6] F’dan il-kaz s-socjeta’ rikorrenti kienet proprjetarja ta’ bicca art fabbrikabbli fi Psaila Street, liema art hija vicin ghal bicca art ohra fl-imsemmija trejqa li ma tinfidx appartenenti lis-socjeta’ Golden Shepherd Group Ltd. u li fuqha din l-ahhar imsemmija socjeta’ kienet ser tibni u tmexxi sptar privat maghruf bhala “St. Philip Private Hospital”; illi l-applikazzjoni ghall-bini ta’ dan l-isptar privat giet approvata dment illi l-entratura minn Psaila Street titwessa’ u ghal dan il-ghan fil-Gazzetta tal-Gvern giet ippubblikata Ordni ta’ Esproprijazzjoni li permezz taghha gie mgharraf li giet esproprijata bicca art mill-art fuq imsemmija proprjeta’ tas-socjeta’ rikorrenti; Is-socjeta’ rikorrenti sostniet li kontrarjament ghal dak li hemm dikjarat fil-fuq imsemmija Ordni, din l-esproprijazzjoni mhix qed issir ghal skop pubbliku kif hemm mahsub fil-Kapitolu 88 tal-Ligijiet ta’ Malta u mhix qed issir fl-interess pubbliku izda sabiex jigi akkomodat l-interess purament privat ta’ Golden Shepherd Group Ltd., fl-investiment progettat taghha;

pacifiku li sehh fiz-zmien rilevanti – jadotta politika li jiffavorixxi l-partecipazzjoni tal-privat biex jipprovdi facilitajiet ta' kura alternattivi ghal dawk ta' l-Isptarijiet pubblici. Ma kien hemm allura l-ebda dubbju illi l-fatt li kien ser jigi zviluppat Sptar privat kien fih innifsu zvilupp ta' interess pubbliku.

b) Wisq anqas jista' jkun hemm dubbju illi l-holqien u l-kostruzzjoni ta' toroq li jipprovdu access ghall-pubbliku in generali minn post ghal iehor hu forsi il-manfestazzjoni l-aktar cara u qawwija ta' servizz moghti lill-pubbliku. Il-pubblicita' fl-uzu ta' toroq li jiggarantixxu access ilha minn zmien immemori, sa minn qabel l-Imperu Ruman, rikonoxxuta bhala wahda mill-funzjonijiet essenzjali ta' l-attivita' ta' l-Istat. Infatti, fil-fehma tal-Qorti, l-appellant ma setax isib raguni aktar dghajfa minn dik taht ezami biex jikkontesta l-operat ta' l-awtoritajiet kompetenti citati f'din l-istanza.

c) Certament ma seta' jkun hemm l-ebda limitazzjoni fuq il-jedd ta' l-Istat li jipprovdi toroq ghall-access tal-pubbliku ghal kwalunkwe destinazzjoni, sew jekk hi wahda ta' indole pubblika, kif ukoll ta' indole privata, ghaliex dan kien propju l-mezz kif jassigura l-izvilupp ordinat tal-pajjiz…

Kien ghalhekk ukoll illi filwaqt illi l-principju rikonoxxut mill-organi gudizzjarji ewropej kien illi "*the taking of property without payment of an amount reasonably related to its value would normally constitute a disproportionate interference, legitimate objectives of "public interest" such as pursued in measures of economic reforms or measures designed to achieve a greater social justice, may however call for less than the reimbursement of the full market value..*.

Kif sewwa gie ritenut minn din il-Qorti f'diversi insenjamenti taghha, fosthom fis-sentenza "**Dr. Carmelo Vella et vs Segretarju tad-Djar et**" li fuqha strah l-istess appellant fir-rikors ta' l-appell tieghu "haga jew ghemil ma jitqiesx li sar fl-interess pubbliku jekk jaqdi l-interess privat. L-interess huwa dejjem privat meta m'ghandux

applikazzjoni ghall-generalita' tac-cittadini". Fil-kaz taht ezami l-esproprjazzjoni manifestament kellha applikazzjoni ta' beneficcju ghall-kollettivita'."

Fil-kawza fl-ismijiet **Pawlu Cachia vs Avukat Generali et**[7] deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fit-28 ta' Dicembru, 2001 il-Qorti accennat ghas-segwenti principji [liema principji jkomplu jelaboraw l-insenjament ta' din il-Qorti f'gjudikati ohra, fosthom fis-sentenza fil-kawza fl-ismijiet "**L-Onor. Perit Dominic Mintoff et vs Onor Prim Ministru et**", deciza fit-30 ta' April, 1996]:

a) Il-ligijiet li jaghtu s-setgha lill-Istat li jesproprja proprjeta' ta' individwi huma rikonoxxuti bhala mehtiega f'socjeta' demokratika biex jassiguraw l-attwazzjoni ta' zvilupp socjali u ekonomiku fl-interess tal-kollettivita'. Hu pacifiku li dan id-dritt huwa rikonoxxut kemm fl-art. 37 tal-Kostituzzjoni kif ukoll fl-ewwel artikolu ta' l-ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni. Infatti l-Kostituzzjoni tipprovdi li ebda haga fl-art. 37, li jenuncja l-jedd fondamentali ta' l-individwu kontra t-tehid obligatorju tal-proprjeta' tieghu, "m'ghandha tinftiehem li tolqot l-ghemil jew il-hdim ta' xi ligi sa fejn tipprovdi ghat-tehid ta' pussess jew akkwist ta' proprjeta'..............." Fl-istess vena l-ewwel artikolu ta' l-ewwel Protokoll, li wkoll jenuncja l-istess dritt, jipprovdi li d-disposizzjonijiet f'dak l-artikolu "m'ghandhom bl-ebda mod inaqqsu d-dritt ta' Stat li jwettaq dawk il-ligijiet li jidhirlu xierqa biex jikkontrolla l-uzu ta' proprjeta' skond l-interess generali jew biex jizgura hlas ta' taxxi jew kontribuzzjonijiet ohra jew pieni".

b) Kellu jkun ukoll manifest illi d-dritt moghti lill-Istat li b'ligi jesproprja l-proprjeta tal-privat, ma kienx u ma huwiex

[7] Ir-rikors kien jirrigwarda art u fond f'Benghajsa propjeta' tar-rikorrent li harget fuqha kl-ittra ufficjali ghal xiri assolut fl-1969, kif ukoll hareg l-avviz ghal ftehim dwar il-kumpens, liema kumpens ir-rikorrent ma accettax. Meta gie intavolat ir-rikors parti mill-art qed tintuza mill-Malta Freeport, parti sostanzjali ta' l-art, inkluz il-fond "Falcon House" kienet r-residenza tar-rikorrent u ghalhekk fil-pussess tieghu. Il-Gvern ghadu ma utilizzax dawn il-partijiet, izda l-Gvern baqa jirrifjuta kli jirrilaxja dawn l-artijiet. Ghalhekk ir-rikorrent sostna li ma jezistix interess pubbliku ghat-tehid ta' dawn l-artijiet.

wiehed assolut u insindakabbli, izda kellu jigi ezercitat strettament fil-parametri stabbiliti mhux biss fil-ligi li tawtorizza l-esproprju, imma wkoll fl-osservanza shiha tal-Kostituzzjoni u tal-Konvenzjoni. F'dan ir-rigward l-operat ta' l-Istat hu soggett ghall-verifika mill-organi gudizzjarji.

c) Id-dritt ta' l-esproprju moghti lill-Istat ghandu jitqies li hu eccezzjoni, ossia limitazzjoni tad-dritt fondamentali ta' kull individwu li jgawdi il-proprjeta' pacifika tal-possedimenti tieghu. Dan ifisser li l-jedd ta' l-individwu kellu jipprevali fejn l-Istat ma jkunx issodisfa adegwatament l-osservanza tad-dettami tal-Kostituzzjoni, tal-Konvenzjoni jew tal-Ligi li bis-sahha taghha agixxa. Il-limitazzjonijiet tal-jeddijiet fondamentali, kif enuncjati kemm fil-Kostituzzjoni kif ukoll fil-Konvenzjoni, kellhom allura jigu applikati restrittivament fis-sens li f'kaz ta' dubju dak id-dubju kellu jmur favur l-individwu u mhux favur l-Istat. Dan naturalment ma jfissirx li fejn l-Istat ghandu margini wiesgha ta' azzjoni dan kellu jigi b'xi mod imnaqqas jew imxekkel b'xi process ta' interpretazzjoni.

d) Una volta l-limitazzjoni kienet favur l-Istat, kien jispetta lil, u jinkombi fuq, l-Istat li jipprova adegwatament li fil-kaz partikolari taht ezami kienu jokkorru dawk l-elementi *sine qua non* mehtiega biex jintitolawh jagixxi fil-konfront ta' l-individwu b'mizura, in forza ta' ligi, li tkun ser tipprivah mill-possedimenti tieghu jew l-uzu taghhom. Rikonoxxut li d-dritt ta' l-Istat li jesproprja jew jillimita l-uzu tal-possedimenti ta' l-individwu kien jikkostitwixxi deroga tal-jedd fondamentali u limitazzjoni tieghu, kien car illi dak id-dritt kellu jigi ezercitat biss fejn u sa kemm kien necessarju. Dan ghax kien fuq kollox obbligu primarju ta' l-Istat li jirrikonoxxi d-drittijiet fondamentali ta' individwu, iwettaqhom u jharishom. L-Istat allura, ma kellux, bla raguni valida u gustifikattiva skond il-ligi, il-Kostituzzjoni u l-Konvenzjoni, bla bzonn ixekkel il-jedd ta' individwu ghat-tgawdija tal-possedimenti tieghu, u tali xkiel fejn mehtieg, kellu mhux biss ikun proporzjonat, mal-htigijiet tal-kollettivita' imma wkoll ma kellux jestendi lil hinn mill-htigijiet taghha. Minn dan johrog il-principju bazilari ghall-mertu taht ezami li fejn il-process tat-tehid tal-proprjeta' ma jkunx gie konkjuz, u allura il-mizura setghet titqies

f'dak l-istadju bhala wahda ta' tehid ta' pussess jew regolament ta' uzu ta' proprjeta', l-Istat kellu l-obbligu li jirrilaxxja l-possediment lill-individwu, proprjetarju taghhom biex igawdihom appena ikun jirrizulta li ma kienetx ghadha tokkorri r-raguni valida u gustifikattiva li pprovokat l-azzjoni ta' l-Istat."

Ta' min jinnota li fil-kawza fl-ismijiet **Salvatore Abdilla vs Onor. Segretarju Parlamentari ghall-Ambjent u Artijiet u Kummissarju ta' l-Artijiet**[8] il-Qorti Kostituzzjonali fit-30 ta' Mejju 2003 ikkwotat s-sentenza taghha [diversament komposta] tat-30 ta' Novembru, 2001 fl-ismijiet **Mario Cutajar noe vs Il-Kummissarju ta' l-Art et** fejn kienet qalet:
"Il-Qorti Ewropea fir-rigward tas-sinjifikat tat-terminu "the public interest" fl-ewwel artikolu ta' l-ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni, irriteniet illi "a deprivation of property effected for no reason other than to confer a private benefit on a private party cannot be "in the public interest". Nonetheless the compulsory transfer of property from one individual to another may, <u>depending upon the circumstances, constitute a legitimate aim for promoting the public interest</u>". Din l-enuncjazzjoni ta' principju fil-kawza James and others (1986) giet ulterjorment elaborata fl-istess gudizzju hekk: "The taking of property effected in pursuance of legitimate social, economic or

[8] L-allegazzjoni tar-rikorrent kienet li l-intimati dahlu fl-art tieghu abuzivament u illegalment fin-nuqqas ta' Dikjarazzjoni Presidenzjali antecedenti. Din il-proprjeta` tar-rikorrenti kienet tikkonsisti f`Razzett u bicca art mieghu li kienu jinsabu f`Notabile Road, Zebbug. Dan ir-razzett twaqqa' fis-sena 1985 u kemm l-art sottostanti kif ukoll dik il-bicca art li kellu mieghu gew inkorporati, kwazi fl-intierezza taghhom, fi progett ta twessiegh ta' triq. Skond ir-rikorrent l-art tieghu ttiehdet biex jigi vvantaggat certu Lorry Zammit li, mhux 'l boghod min fejn kellu l-art l-appellant, kellu l-hsieb li jiftah *petrol station* (din il-*petrol station* spiccat biex ma fethet qatt). Skond l-appellant, bl-art li ttehditlu it-triq twessghet b'tali mod li giet kwazi tizbokka go din il-*petrol station* li kienet ippjanata, b'mod li min ikun ghaddej mit-triq jispicca effettivament ikollu jidhol, irid jew ma jridx, f'din il-*petrol station*, b'vantagg ekonomiku evidenti ghall-istess Zammit.

other policies may be “in the public interest” even if the community at large has no direct use or enjoyment of the property taken”.

In forza ta’ dan ikkonfermat din il-parti tas-sentenza tal-Prim’Awla fejn kienet qalet:
“Huwa fatt, pero`, illi ancorche` huwa veru dak li jallega r-rikorrenti li t-tehid ta’ l-art tieghu saret biex takkomoda l-interessi ta’ terz privat (u din il-Qorti tasal biex taccetta li almenu t-tehid sar ukoll fl-interess ta’ dan it-terz), b’daqshekk mhux eskluz l-iskop pubbliku kontemplat fl-Artikolu 2 tal-Kap. 88 tal-Ligijiet ta’ Malta li, kif inghad, ma jeskludix il-possibilita` li l-akkwist ikun jinvolvi interess ta’ terz; tant hu hekk li ‘skop pubbliku’ huwa definit, fost ohrajn, bhala dak l-iskop “li ghandu x’jaqsam ma’ jew jiswa ghall-interess jew qadi tal-pubbliku (sew jekk l-art tkun ghall-uzu tal-Gvern sew jekk le)” [9] u m’hemmx dubbju li ‘Petrol Station’ hija ghall-qadi tal-pubbliku.“

Fil-kawza deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fl-10 ta’ Ottubru 2003 fl-ismijiet **Francis Bezzina Wettinger et vs Kummissarju ta’ l-Artijiet**[10] inghad:
“Ma tistax tithalla fuq il-mera ipotesi ta’ bzonn potenzjali, kif lanqas hu lecitu illi l-istat jibqa’ jippriva individwu mit-tgawdija tal-possedimenti tieghu, meta l-uzu fl-interess pubbliku jew fl-interess generali, li kien originarjament jissussisti ma jibqax ghal xi raguni jew ohra mehtieg......

[9] Hawnhekk l-ewwel Qorti kienet evidentement qed tikkwota mid-definizzjoni ta’ “skop pubbliku” moghtija fl-Artikolu 2 tal-Kap. 88.

[10] Originarjament kien hemm il-hsieb li l-art tittiehed bhala parti minn progett agrikolu (“Izra u Rabbi”), li in segwitu pero` wara d-dekors ta’ sentejn dan il-progett ma tkomplix u safa’ abbandunat; li, in segwitu mbaghad bicciet mill-art ta’ l-appellati nghataw b’kera, rinnovabbli annwalment, lil terzi; li l-uzu attwali ta’ l-art (skond ma ddikjara l-istess appellant) huwa pero` dak ta’ l-insib ta’ l-ghasafar (“*bird-snaring*”); li ghal diversi snin l-istess appellant deher propens li jirrilaxxja l-art lill-appellati; u li r-raguni ghan-nuqqas ta’ rilaxx m’ghandha l-ebda konnessjoni ma’ progetti ta’ natura agrikola, imma minhabba progett imsejjah “Park Arkaeologiku” li ghadu pero` ma giex rrealizzat minkejja t-trapass ta’ aktar minn kwart ta’ seklu mid-Dikjarazzjoni Presidenzjali li saret fl-1976.

".....Kien l-istat li kellu jaghmel il-prova, mhux biss illi kien hemm konkretament il-htiega ta' l-uzu tal-proprjeta` fl-interess pubbliku jew fl-interess generali, imma wkoll li dak il-bzonn jibqa' jissussisti sal-mument meta l-art tkun ghaddiet definittivament f'idejn l-istat bit-temm tal-proceduri ta' esproprijazzjoni…

Isegwi allura li l-interess pubbliku kellu jibqa' jissussisti sa dakinhar li jigi ppubblikat dak il-kuntratt. Fil-fehma tal-Qorti wara li l-appellant kien stabbilixxa li l-iskop li ghalih kienet ser tigi esproprijata l-art – jigifieri skop agrikolu – gie abbandunat u ma kellux ghalfejn jara jekk setax kien hemm xi dipartiment iehor li ma kienx jidhol fil-vicenda li seta' kellu pjanijiet ohrajn."

F'dan l-istadju l-Qorti wara li ezaminat id-decizjonijiet tal-Qrati Maltin fuq is-suggett, u apparti r-riferenza li saret fuq gurisprudenza tal-Qorti Ewropeja dwar id-drittijiet tal-Individwu meta giet ikkwotata parti mis-sentenza **Mintoff vs Prim Ministru**, tixtieq tiireferi ghal xi partijiet ta' sentenzi tal-Qorti Ewropeja. Harsa lejn id-decizjoni tal-Qorti Ewropeja tad-Drittijiet tal-Bniedem fil-kaz ta' **James vs U.K.** [A98, para. 39-40 21-Feb-1986] wiehed jinnota:
"*39. The applicants' first contention was that the "public interest" test in the deprivation rule is satisfied only if the property is taken for a public purpose of benefit to the community generally and that, as a corollary, the transfer of property from one person to another for the latter's private benfit alone can never be "in the public interest". In their submission, the contested legislation does not satisfy this condition.*

The Commission and the Government, on the other hand, were agreed in thinking that a compulsory transfer of property from one individual to another may in principle be considered to be "in the public interest" if the taking is effected in pursuance of legitimate social policies.

40. The Court agrees with the applicants that a deprivation of property effected for no reason other than to confer a private benefit on a private party cannot be "in the public interest". Nonetheless, the compulsory transfer

of property from one individual to another may, depending upon the circumstances, constitute a legitimate means for promoting the public interest. In this connection, even where the texts in force employ expressions like "for the public use", no common principle can be identified in the constitutions, legislation and case-law of the Contracting States that would warrant understanding the notion of public interest as outlawing compulsory transfer between private parties. The same may be said of certain other democratic countries; thus, the applicants and the Government citied in argument a judgement of the Supreme Court of the United States of America, which concerned State legislation in Hawaii compulsorily transferring title in real property from lessors to lessees in order to reduce the concentration of land ownership (Hawaii Housing Authority vs Midkiff 104 S.Ct.2321 (1984g));"

Ghalhekk kif intqal fil-James Case tal-21 ta' Frar 1986 (A.98) fid-determinazzjoni ta' x'inhu *public interest*:
"the margin of appreciation available to the legislature in implementing social and economic policies should be a wide one" izda l-istess sentenza tkompli tghid "unless that judgement be manifestly without reasonable foundation".

Infatti fil-James Case fuq citat l-Qorti esprimiet ruhha hekk f'dan ir-rigward:
"a deprivation of property effected for no other reason other than to confer a private benefit on a private party cannot be "in the public interest."

Fil-kaz ta' **Sporrong and Lonnroth vs Sweden** [A52, para 69 (1982)] il-Qorti marret oltre meta qalet li l-Qorti:
"had to determine whether a fair balance was struck between the demands of the general interest of the community and the requirements of the protection of the individual's fundamental rights."

Fuq dan il-kuncett f'din is-sentenza, Harris, Boyle, Warbrick fil-ktieb Law of the European Convention of Human Rights, p 516 et seq kitbu hekk:

“The fair balance principle or test laid down in the Sporrong and Lonnroth case finds its authority in two complementary sources. The first is the general balance which the Court holds to be pervasive throughout the Convention between the enjoyment of individual rights an the protection of the public interest, the second is the substantive content of “law” as understood by the Strasbourg Authorities to include protection against the arbitary and disproportionate effects of an otherwise formally valid national law”.

Fl-imsemmija kawza ta’ **Sporrong and Lonnroth vs Sweden** gew enuncjati tliet principji li, fil-kaz konkret, jistghu jigu applikati jew separatament jew inkella "*in combination*". Kif fissret il-Qorti Ewropea fil-kaz:
"....this provision comprises three distinct rules. The first rule, set out in the first sentence of the first paragraph, is of a general nature and enunciates the principle of peaceful enjoyment of property; the second rule, contained in the second sentence of the same paragraph, covers deprivations of possession and makes it subject to certain conditions; and the third rule, stated in the second paragraph, recognises that contracting states are entitled, amongst other things, to control the use of property in accordance with the general interest. The three rules are not "distinct" in the sense of being unconnected: the second and third rules are concerned with particular instances of interferences with the right to peaceful enjoyment of property and should therefore be construed in the light of the general principle enunciated in the first rule...." (A 52 para. 61).

Dwar dan il-passagg minn din is-sentenza, Harris, O'Boyle u Warbrick fil-ktieb taghhom "Law of the European Convention on Human Rights" (Butterworths, London, 1995), jikkummentaw hekk:
"The three sentences in Article 1 of the First Protocol will henceforth be referred to as Article 1/1/1, Article 1/1/2 and Article 1/2. It follows from the above passage that Article 1/1/1 is not only a statement of principle. It also provides a third, separate basis for regulating interferences with the "peaceful enjoyment of possessions" that do not qualify as

a deprivation of a person's possessions subject to Article 1/1/2 or a control of the use of property subject to Article 1/2. For example, in the Sporrong and Lonnroth case itself, the Court found that the grant of expropriation permits, which did not fall under Article 1/1/2 or 1/2, was subject to control under Article 1/1/1 as an interference with the peaceful enjoyment of the houses concerned. When considering whether Article 1/1/1 has been complied with, the court applies a "fair balance" test. In the Sporrong and Lonnroth case, the Court stated: "For the purposes of [Article 1/1/1]....the Court must determine whether a fair balance was struck between the demands of the general interest of the community and the requirements of the protection of the individual's fundamental rights. The search for this balance is inherent in the whole of the Convention and is also reflected in the structure of Article 1"." (op. cit., pp. 521, 522).

Dwar il-kwistjoni jekk esproprijazzjoni tkun saret fl-interess pubbliku, il-Qorti Ewropeja dwar id-Drittijiet tal-Bniedem elaborat il-veduti taghha fuq il-bilanc bejn l-interess pubbliku u l-interess privat fil-kazijiet **Lithgow and Others vs U.K.** (1987) and **James and Others vs U.K.** (1986). Il-Qorti qalet:
“The notion of “public interest is necessarily extensive.......The Court, finding it natural that the margin of appreciation available to the legislature in implementing social and economic policies should be a wide one, will respect the legislative’s judgment as to what is “in the public interest” unless that judgment will be manifestly without reasonable foundation…

A taking of property effected in pursuance of legitimate social, economic or other policies may be “in the public interest” even if the community at large has no direct use or enjoyment of the property taken.”

Ghalhekk il-Qorti sejra tissintetizza l-pozizzjoni dwar l-aspett ta’ interess pubbliku hekk:
Biex it-tehid ta’ proprjeta` privata jkun lecitu jrid ikun fl-interess pubbliku u mhux ghal skop pubbliku. Ma jiddipendix jekk l-oggett huwiex ta’ interess pubbliku, izda

jekk huwiex fl-interess pubbliku li l-Istat jakkwista dik il-proprjeta`. Irid ikun hemm interess ghall-generalita` tac-cittadini, ta’ l-universalita` tal-pubbliku fl-istat. Il-harsien tal-proprjeta` privata hija wkoll fl-interess pubbliku. Wiehed irid izomm il-“fair balance … between the demand of the general interest of the community and the requirements of the protection of the individual’s fundamental rights” – dik li riedet il-Qorti Ewropeja tad-Drittijiet tal-Bniedem fil-kawza ta’ Sporrang and Lonnroth vs Sweden (A 52, para 69 (1982)). [Dwar id-distinzjoni bejn skop pubbliku u interess pubbliku ara wkoll **Mousu` vs Direttur Lottu Pubbliku** Pg. 271 u 272]. Irid jigi accertat li d-decizjoni mehuda tkun verament ittiehdet fl-interess pubbliku minghajr l-ezercizzju ta’ l-arbitrarjeta` manifesta u fir-rispett tad-dritt fundamentali sancit bl-Ewwel Artikolu ta’ l-Ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropeja.

L-ewwel artikolu jittutela mhux biss l-esproprjazzjoni, izda anke cirkostanzi tali li jammontaw ghal esproprjazzjoni ***de facto*** (**Sporrang vs Lonnroth**) kif ukoll fil-kazijiet ta’ **Fredin** u ta’ **Hentrich** u ta’ **Holy Monasteries, Spadea and Scalabrino** (control of the use of property).

Ghalkemm il-privazzjoni tal-proprjeta` privata tista’ ssir ghall-utilita` pubblika dan ghandu dejjem ikun interpretat ristrettivament. Ghandu jigi evitat li l-individwu jigi assoggettat ghall-privazzjonijiet arbitrarji tal-proprjeta` tieghu (James Cavendish).

Il-proprejta` privata ghandha tigi rispettata u l-privazzjoni tal-proprjeta` ghandha ssir taht kundizzjonijiet ben definiti ghalkemm l-Istat ghandu d-dritt li jirregola l-uzu tal-bini in konformita` ma’ l-interess generali. Hemm bzonn li jkun hemm ekwilibrju realistiku bejn id-drittijiet tal-proprjetarju u l-ezigenzi tal-kollettivita` u m’ghandiex il-persuna esproprjata tissubixxi sagrificcju partikolari u esorbitanti (Hakansson & Sturesson). It-tehid ta’ proprjeta` minghajr pagament ragjonevoli normalment jikkostitwixxi “*disproportionate interferenc*e” ghalkemm l-Ewwel Artikolu ta’ l-Ewwel Protokoll ma jiggarantix id-dritt ghal kompersazzjoni shiha jew skond is-suq (9/12/94 Holy

Monasteries). Dejjem irid ikun hemm "*a reasonable relationship of proportionality between the means employed and the aim pursued*" (5/5/95 – Air Canada).

Ukoll *a deprivation of property effected for no reason other than to confer a private benefit on a private party cannot be "in the public interest". Nonetheless the compulsory transfer of property from one individual to another may, depending upon the circumstances, constitute a legitimate aim for promoting the public interest"*. Din l-enuncjazzjoni ta' principju fil-kawza **James and others** (1986) giet ulterjorment elaborata fl-istess gudizzju hekk: "*The taking of property effected in pursuance of legitimate social, economic or other policies may be "in the public interest" even if the community at large has no direct use or enjoyment of the property taken*".

L-interess pubbliku irid ikun gie identifikat b'mod konkret (Pawlu Cachia). Id-dritt ta' l-Istat ghall-esproprjazzjoni ghandu jigi ezercitat biss sakemm u sa fejn hu necessarju (Pawlu Cachia). Irid ikun hemm progett konkret "Mhux eskluz li proprjeta` tigi esproprjata fl-interess pubbliku ghax kien hekk mehtieg biex tigi assigurata l-attwazzjoni kompleta ta' progett ta' utilita` partikolari fil-kuntest ta' l-izvilupp partikolari taz-zona jew biex taghti lok per ezempju ghal espansjoni futura ta' l-istess progett" (Pawlu Cachia pg. 34) basta li din ma tkunx fuq mera ipotesi izda tirrizulta posittivament lill-Qorti.

L-emissjoni tad-dikjarazzjoni tal-President u proceduri konnessi huwa biss l-ewwel stadju fil-process ta' esproprjazzjoni. Dan il-process jintemm meta jsir il-kuntratt ta' trasferiment (Pawlu Cachia Pg. 37) u ghalhekk l-interess simboliku ghandu jibqa' jissussisti sa tali data tal-kuntratt minhabba li l-persuna li tkun ser tittehdilha l-art li tkun ghada l-proprjetarja sal-mument tal-pubblikazzjoni tal-kuntratt. Id-dikjarazzjoni tal-President tkun certament legali (mhux nulla) jekk ma jibqax jezisti l-interess pubbliku izda meta jispicca dak l-interess ma tibqax aktar legittima."

D3. Fatti partikolari ghall-kaz dwar l-interess pubbliku:

Ir-rikorrenti hija l-proprjetarja tal-porzjoni ta' art gewwa Marsaxlokk, li giet immarkata bl-ittra **'**B**'** fuq il-pjanta annessa mar-rikors promotur bhala Dok. A u din l-art fiha kejl ta' cirka tlettax-il elf hames mija u sebgha u hamsin metri kwadri (13,557 m.k.) jew tnax punt zero sitta (12.06) tumoli u li b'Dikjarazzjoni pubblikata fil-harga tal-Gazzetta tal-Gvern tat-18 ta' Marzu 1988 maghmula mill-President ta' Malta, in forza tad-dispozizzjonijiet ta' l-Artikolu 3 ta' l-Ordinanza dwar l-Akkwist ta' Artijiet ghal Skopijiet Pubblici, permezz ta' Avviz bin-Numru 219 (File No. L/1056/87 Vol. 1), gie dikjarat illi l-art *de quo* kienet mehtiega ghal skop pubbliku, u b'hekk kienet qed tigi esproprjata. Mix-xhieda ta' Albert Mamo, il-Kummissarju ta' l-Artijiet, jirrizulta li l-iskop ta' l-esproprjazzjoni kien sabiex l-art tintuza bhala rizerva naturali, u li l-esproprjazzjoni saret fuq talba tal-Ministeru ta' l-Edukazzjoni li tahtu kien jaqa' d-Dipartiment ta' l-Ambjent dak iz-zmien.

Ir-rikorrenti sostniet fil-kors tal-kawza ma kienx hemm interess pubbliku u li jekk stess wiehed kellu jaccetta li kien hemm inizjalment interess pubbliku, dan ma baqax jissussisti in segwitu. Sostniet ukoll li bzonn potenzjali ma jiggustifikax tehid ta' art.

Hemm qbil bejn il-partijiet li l-art min-natura taghha kienet *marshland* jew bur salmastru, izda r-rikorrenti ssostni li fil-kors taz-zmien, kawza tal-Gvern stess, din giet irvinata. Ir-rikorrenti sostniet ukoll li kull ma kien sar xoghol mill-Gvern fuq l-art kien ic-*chain fencing* u ghalkemm kienet saret applikazzjoni ghal *visitors' centre* din it-talba giet michuda u kien ikun necessarju applikazzjoni gdida ghall-*visitors' centre*. Ghalhekk sostniet li s-sit kien fi stat kompletament ta' abbandun, bla ebda forma ta' ghassa jew sorveljanza, minghajr manutenzjoni u gie anke vandalizzat, zdingat u spicca bhala *dumping site* illegali.

Ir-rikorrenti sostniet li l-Gvern baqa' fi stat ta' incertezza dwar l-utitlita` tas-sit in kwistjoni filwaqt li r-rikorrenti ma

setghetx tiehu hsieb l-art hi stess u irreferiet ghall-kawza fl-ismijiet **Allied Newspapers Limited vs l-Avukat Generali et**, deciza mill-Onorabbli Qorti Kostituzzjonali fit-2 ta' Dicembru 2003 fejn intqal:-
"... mhux gust li l-individwu ... jigi assoggettat ghal aktar minn ghaxar snin ghal interferenza fil-possedimenti tieghu (minghajr ma l-art effettivament ittiehdet mill-istat) minghajr dak il-progett li kien wara d-dikjarazzjoni ta' esproprju, <u>jibda b'xi mod jikkonkretizza ruhu</u>." [Sottolinear tal-Qorti]

Izda din il-Qorti thoss li ghandha taghti affidament lid-depozizzjoni ta' l-espert fil-qasam ta' l-ambjent Darrin Stevens. Fin-nota ta' l-osservazzjonijiet ta' l-intimat u kjamat in kawza *a fol* 273 tal-process gew abilment indikati mill-Avukat Generali l-punti saljenti fix-xhieda ta' Stevens, li din il-Qorti sejra tiehu minn hemmhekk:
"Fix-xhieda tieghu, is-Sur Stevens jispjega b'mod l-aktar car x'tofri l-art mill-aspett ambjentali u gahldaqstant x'ghandha partikolari meta mqabbla ma artijiet ohra. Fi kliem is-Sur Steven, l-art mertu ta' dina l-kawza, li hu jirreferi ghaliha bhala "core area" (fol 62), hija soggetta ghal

(a) numru ta' komunitajiet illi huma rari fil-Gzejjer Maltin, rari hafna fil-fatt l-izvilupp illi huwa permissibbli fuqha (fol 61);
(b) il-pjanti u l-annimali li jikbru f'dawn il-komunitajiet huma aktar rari mill-ambjent taghhom (fol 62)
(c) illi din ir-'rarita`' ta' speci ilha tezisti fuq il-Gzejjer Maltin sa mill-ahhar tas-seklu 19, infatti wiehed isib referenza ghalihom f'kitba li tmur lura ghas-snin 1890's (fol 62);
(d) illi l-Gvern huwa 'obbligat' ihares din is-sit mill-Unjoni Ewropea (fol 63);
(e) mill-att ambjentali, l-izvilupp li jista jsir fuq l-art irid jigi soggett ghal 'assessment' stante li mhux kull zvillup huwa permessibbli (fol 63-64);
(f) bhala manutenzjoni saret fencing, engineering works biex il-pools jigu f'kundizzjonijiet ahjar, gew imhawwla xi species biex iwaqqfu erosion ghaliex l-akbar problema mhux il-polusion tan-nies izda l-fatt li –bahar

qed jiekol il-kosta; saret applikazzjoni minn Nature Trust ghal maintenance ta' xi sigar (fol 66);
(g) illi l-istat ta' l-art huwa relattivament tajjeb, irrispettivament minn xi att ta' vandalizzmu illi sar fuq is-sit (fol 64)
(h) illi t-'tniggiz' li jiehu forom ta' sludge jew effluent mill-animal breeding stations, jaghmlu lis-sit aktar "rich in nutrients" (fol 65)
(i) "illi dak li jidher ghall man in the street bhala hsara jew hmieg hafna drabi mhuwiex hekk jew nispjega li din hija problema naturali, komiuni fil-fatt ghas-salt marhes … dik ma tista' taghmlilha xejn, ahna min-naha taghna, dak huwa process naturali" (fol 67)."

Ir-rikorrenti spiss sostniet l-istat ta' abbandun ta' l-art *de quo* biex tenfasizza n-nuqqas ta' interess pubbliku u kif issemma hawn fuq irreferiet ghall-kaz ta' **Allied Newspapers Limited vs Avukat Generali**. Wiehed hawnhekk irid jinnota li l-interess pubbliku ghall-art *de quo* kien wiehed ta' bur salmastru u li ghalhekk l-aspett ta' zvilupp ghal certu zmien mhux ta' natura daqshekk fundamentali. Ma hemm l-ebda dubju li l-art imsemmija ghandha importanza ekologika qawwija f'Malta. Il-Qorti ssib ferm interessanti dak li ntqal mill-awtur Rene Chapus, Proffesur Emeritus fl-Universita` Paris II, fil-ktieb tieghu "*Droit Administratif General*" (Tome 2; 11 Edition; 1998) taht it-titolu ta' "*Expropriation et utilite Publique*" (pp 667-668) li jispjega l-posizzjoni fi Franza:-
"En cer egard on doit specialment noter que la loi d'orientation fonciere du 30 decembre 1967 (art 11) a permis l'espropriation pour constituer les "reserves fonciers", en prevision, notamment de l'extension d'agglomerattions, de l'amengement des espaces naturels entourant ces derniers, ainsi des villes nouvelles ou station de tourisme.

Il est remarquable que puissent etre expropries des immeubles don't l'affection future et les travaux qu'y seront executes n'ont pas ete exactement determines, mais l'expropration, et c'est la se justification, les mettra a abri de la speculation, ainsi que des initatives privees qu'ils pourrainent atre moins conformes a l'interet general

que l’utilisation don’t, apres l’expropriation il seront l’object”.

Min dan jemergi li l-iskop wara t-talba ghal esproprjazzjoni kien wiehed leggittimu u cioe` biex isir rizerva naturali. In segwitu saru zviluppi ta’ natura ambjentali (ara x-xhieda ta’ Darrin Stevens), kif ukoll zviluppi fil-post fejn sar *fencing* ta’ l-art (ara x-xhieda tar-rapprezentant tal-MEPA, Ivor Robinich). Fil-fatt a tenur tal-Kap 88 artikoli 3 u 12, wara d-dikjarazzjoni ta’ esproprjazzjoni r-rikorrenti ma jibqalu ebda drittijiet fuq l-artijiet in kwistjoni hlief id-dritt li jircievu l-kumpens ghalihom purche` hemm l-interess pubbliku. Ghalhekk il-Qorti tilqa’ l-eccezzjoni ta’ l-intimat u kjamat in kawza li kien jezisti l-interess pubbliku.

<u>D4. L-Artikolu 39 (2) tal-Kostituzzoni u ta’ l-Artikolu 6 talKonvenzjoni Ewropea:</u>
Il-Kummissarju ta’ l-Artijiet sostna li ma hemm l-ebda ksur ta’ l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja u 39(2) tal-Kostituzzjoni.

Din il-Qorti kif presjeduta kellha l-okkazjoni tidhol fil-materja in kwistjoni fil-kawza **Balzan vs Kummissjoni Dwar is-Servizz Pubbliku**, deciza fl-14 ta’ Gunju 2002 fejn intqal:
“Ikun ahjar f’dan l-istadju li jigu kkwotati l-imsemmija artikoli.

Kost - 39. (2) Kull qorti jew awtorità ohra gudikanti mwaqqfa b’ligi ghad-decizjoni dwar l-ezistenza jew l-estensjoni ta’ drittijiet jew obbligi civili ghandha tkun indipendenti u imparzjali; u meta l-proceduri ghal decizjoni bhal dik huma mibdija minn xi persuna quddiem qorti jew awtorità ohra gudikanti bhal dik, il-kaz ghandu jigi moghti smigh xieraq gheluq zmien ragonevoli.

Konv - Kap 319 - L-Ewwel Skeda Artikolu 6
(1) Fid-decizzjoni tad-drittijiet Civili u ta’ l-obbligi tieghu jew ta’ xi akkuza kriminali kontra tieghu, kulhadd huwa ntitolat ghal smigh imparzjali u pubbliku fi zmien ragonevoli minn tribunal indipendenti u imparzjali mwaqqaf b’ligi. Is-sentenza ghandha tinghata

pubblikament izda l-istampa u l-pubbliku jista' jigi eskluz mill-proceduri kollha jew minn parti minnhom fl-interess tal-morali, ta' l-ordni pubbliku jew tas-sigurtà nazzjonali f'socjetà demokratika, meta l-interessi tal-minuri jew il-protezzjoni tal-hajja privata tal-partijiet hekk tehtieg, jew safejn ikun rigorozament mehtieg fil-fehma tal-qorti f'cirkostanzi specjali meta l-pubblicità tista' tippregudika l-interessi tal-gustizzja.

Minn ezami ta' dawn l-artikoli fl-isfond tal-kawza odjerna johorgu cari diversi fatturi:

A. Li fil-Kostituzzjoni l-artikolu 39 (2) jitkellem dwar "Kull qorti jew awtorità ohra gudikanti mwaqqfa b'ligi ghad-decizjoni dwar l-ezistenza jew l-estensjoni ta' drittijiet jew obbligi civili". Ta' min josserva li fl-artikolu 124 tal-Kostituzzjoni dwar it-Tifsir – ma hemmx definizzjoni la ta' **qorti** u lanqas ta' **awtorità ohra gudikanti mwaqqfa b'ligi.** L-istess kelma u frasi jistabu fis-sub-artikoli (3) u (4) tal-istess artikolu. Izda l-kliem uzat mill-Kostituzzjoni huwa tant car u ma jhalli ebda dubbju ghal xiex qieghed jirreferi – u cioe' Qorti u certament mhux qieghed jirreferi ghal Public Service Commission jew ghall-Prim Ministru fil-mansjonijiet tieghu ghall-hatriet fic-civil. Fil-Qorti hemm kontestazzjoni [li ser sir riferenza aktar ampja ghaliha] kemm fil-kamp Kriminali kif ukoll fil-kamp Civili – u cioe' jekk ghandux ragun il-prosekutur li jakkuza jew l-imputat li jsostni l-innocenza tieghu taht l-akkuza fil-kamp kriminali; u hemm kontestazzjoni fil-kamp civili jekk hux l-parti jew l-ohra li ghandha ragun taht il-ligijiet u ippruvatux skond il-ligijiet tal-pajjiz. Dan certament mhux dak li taghmel il-PSC specjalment fir-rakkomandazzjonijiet taghha ghal hatriet. Il-PSC tirrakkomanda u m'ghandhiex id-decizjoni finali. Id-decizjoni taghha mhux titolu ezekuttiv jew sentenza ta' kundanna izda rakkomandazzjoni. U hija rakkomandazzjoni mhux biss ghax inzerta li kienet intuzat dik il-kelma u mhux ohra aktar deskrittiva u approprija, izda ghax verament dak hu li taghmel u dan kif definita fil-ligi. Il-PSC ma hijiex xi Tribunal.

B. Certament lanqas ghandu l-Prim Ministru [u certament anqas minnu xi Ministru] xi funzjoni vestita fil-Qrati jew Tribunal li jiddeciedi jew jinterpreta xi ligi. Il-funzjonijiet tieghu huma differenti u johorgu cari minn ligijiet izda huwa car li ma ghandux tali funzjoni. Kieku kellu l-funzjoni li mill-Kostituzzjoni hija vestita fil-Qrati kien ikun hemm ksur ta' wiehed mill-aktar principji fundamentali li fuqu hi bbazata l-Kostituzzjoni u cioe' dak tas-Seperation of Powers.

C. Mill-Kostituzzjoni stess tohrog car id-distinzjoni bejn **qorti** u **awtorità ohra gudikanti mwaqqfa b'ligi** u dan specjalment wara li wiehed jezamina l-artikoli 39 (1) u (2) fejn wajda tirreferi ghal akkuza kriminali waqt li l-ohra tirreferi ghal drittijiet civili u obbligi. Fil-kaz ta' akkuza kriminali l-Kostituzzjoni tikkunsidra biss qorti, u meta titkellem fuq il-qrati ssemmi zewg tipi ta' qrati – s-superjuri u l-inferjuri u ghalhekk ghandhom gurisdizzjoni kriminali biss l-Qorti tal-Magistrati [kemm bhala Qorti ta' Gudikatura Kriminali kemm ghall-iskop tal-Inkjesti] il-Qorti Kriminali u l-Qorti tal-Appell Kriminali. Kull awtorita' ohra ma hijiex kompetenti ghal offizi kriminali. Meta nhatru l-Kummissarji tal-Gustizzja, l-akkuzi gew depenalizzati, u dak li jigi ezaminat mill-Kummissarji mhumiex offizi kriminali izda infrazzjonijiet amministrattivi.

D. Interessanti kien ukoll dak li qalet il-Qorti Kostituzzjonali fil-kawza "**Il-Pulizija vs Emmanuel Vella**" [28/6/1983] fejn ma qablitx ma' dak li kienet qalet il-Prim'Awla tal-Qorti Civili fl-interpretazzjoni taghha tal-kelma **qorti** minhabba li kienet wisq wiesgha u inkludiet kull forma ta' Tribunal u awtorita' fejn hemm decizzjonijiet. Dak il-kaz kien jikkoncerna l-Price Control Board u kien hemm decizjoni li l-Bord ma kienx indipendenti u ghalhekk kontra l-Kostituzzjoni. Izda l-Qorti Kostituzzjonali hasset li billi l-Bord kien riferut bhala Qorti fl-Avviz Legali 8 tal-1982 wiehed dejjem ried ihares lejn l-artikolu 39 (1) tal-Kostituzzjoni. Ghalhekk tribunal "de quo" mhux Qorti ghall-iskop tal-artikolu 39(1) tal-Kostituzzjoni. Ghalhekk mhux kompetenti biex u ma ghandux gurisdizzjoni jiddeciedi offizi kriminali li kien akkuzat bihom Vella. Ara wkoll kaz simili ta' Coreschi vs Kummissarju tal-Pulizija et

[21/7/1989] fejn il-Qorti qiset li l-Kummissarju tal-Pulizija ma setax jigi kkunsidrat qorti u ghalhekk ir-Reolament 23 tal-Motor Vehicles Act 1948 kien jikser il-Kostituzzjoni. Ebda persuna ma tista' tigi kkundannata b'penali kriminali sakemm mhux f'qorti ta' natura kriminali li jkun presedut minn Magistrat jew Imhallef.

E. Dan l-artikolu japplika biss fejn hemm funzjoni gudizzjarja u la l-PSC u lanqas il-Prim Ministru ma ghandhom jew jista' jkollhom tali funzjoni.

F. Fil-kawza deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fit-13 ta' Gunju, 1988 fl-ismijiet **Rose Anne Galea vs Onor Prim Ministru et** [Vol LXXII-I-26] il-Qorti Kostituzzjonali qalet:
"Il-Bord ta' dixxiplina m'ghandu f'dan l-istadju ebda funzjoni li jinvestiga l-allegazzjoni li kien hemm vjolazzjonijiet tal-Kostituzzjoni jew tal-Ewwel Skeda tal-Att XIV tal-1987 da parti tal-Bord tal-Inkjesta, liema allegazzjoni tifforma l-meritu tal-kawza izda l-funzjoni tieghu hija li jezamina l-fatti tal-kaz u li a bazi ta''dawn il-fatti jasal ghall-konkluzzjonijiet tieghu dwar dak li qed jigi migjub kontra r-rikorrenti".

G. Fil-kawza deciza mill-Qorti Kostituzzjonali **Antonia Bartolo et nomine vs Onor Prim Ministru et** deciza fid-29 ta' April, 1996 [spiss riferuta bhala l-kaz tal-Piper Lance li telaq mit-Tunezija ghal Malta] gie ritenut li dak il-Bord la kien qorti u lanqas ta' awtorità ohra gudikanti mwaqqfa b'ligi. Din kienet inkjesta amministrattiva.

H. Fil-kawza fl-ismijiet **Eddie Cachia vs Dr Joe Galea Debono et** [deciza fil-21 ta' Mejju, 1993] il-Qorti Kostituzzjonali waslet ghall-konkluzjoni li l-Kummissjoni ghall-Investigazzjoni ta' Ingustizzji ma setghetx titqies bhala qorti ghall-iskop tal-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni u dan wara li qalet li qorti trid tkun indipendenti u imparzjali u s-smiegh isir fil-pubbliku; u li l-persuna koncernata jrid ikollha l-opportunita' li ggib l-provi kollha; irid ikollha l-poter li tiddetermina l-ezistenza u l-kobor ta' dritt civili jew obbligu jew l-ezistenza ta' reat. Il-Qorti Kostituzzjonali kienet waslet ghall-konkluzjoni li l-Kummissjoni ma kinitx stabbilita biex tiddecidi dwar

drittijiet civili u obbligi izda li tinvestiga ilmenti maghmulin minn rikorrent li jhoss li jkun baghta ingustizzja maghmula mill-Gvern. Ara wkoll fuq il-Kummissjoni **Antoine Tagliaferro et vs l-Onor Prim Ministru** [5/10/95 mill-PA] fejn gie ribadit l-istess principju li l-Kummissjoni ma kellix poter li taghti decizjoni finali vinkolanti u li kull ma kienet taghmel taghti parir. Fil-kummissjoni l-proceduri ma kinux isiru fil-pubbliku; m'hemmx kontestazzjoni bejn il-partijiet u l-partijiet ma jidhrux f'sistema avversarja.

I. Fil-kaz in ezami l-funzjoni tal-PSC kien li tohrog l-applikazzjonijiet, tappunta Bord ta' Ghazla, tigi maghzula l-persuna, u ssir ir-rakkomandazzjoni. Il-Prim Ministru jekk jaqbel kellu jiehu hsieb li tohrog il-hatra. Il-funzjoni ta' Qorti jew awtorita' ohra gudikanti ghandha rwol ferm differenti b'mod li tapplika l-ligi tal-pajjiz wara li tezamina l-kontestazzjoni ta' bejn il-partijiet u taghti d-decizzjoni taghha [u mhux rakkomandazzjoni] finali [l-appell u konferma jew revoka ma ghandhomx jaffetwa s-sinifikat ta' dak li qieghed jinghad].

J. Naturalment irid ikun hemm kontestazzjoni li trid tigi ezaminata fid-dawl tal-ligi tal-pajjiz u l-Qorti jew awtorita ohra gudikanti trid taghti d-decizjoni taghha. Fil-kaz in ezami ma kienx hemm kontestazzjoni bejn il-partijiet izda se mai konkors.

Bl-istess mod ma jidhirx applikabbli ghal kaz in ezami l-artikolu 6 tal-Ewwel Skeda Konvenzjoni Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem - Kap 319. Dan jipprovdi li fid-decizjoni tad-drittijiet Civili u ta' l-obbligi tieghu jew ta' xi akkuza kriminali kontra tieghu, kulhadd huwa ntitolat ghal smigh imparzjali u pubbliku fi zmien ragonevoli minn tribunal indipendenti u imparzjali mwaqqaf b'ligi. Certament mhux qieghed jitkellem fuq rakkomandazzjonijiet tal-PSC jew hatriet mill-Prim Ministru.

a. F'**Belilos vs Switzerland** [29/4/88 Series A-132 para 64] insibu definizzjoni ta' tribunal:
"….a tribunal is characterised in the substantive sense of the term by its judicial function, that is to say determining

matters within its competence on the basis of rules of law and after proceedings conducted in a prescribed manner….It must also satisfy a series of further requirements – independence, in particular of the executive; impartiality; duration of its members' terms of office; guarantees afforded by its procedure – several of which appear in the text of Article 6 (1) itself."

b. F'**Campbell vs Fell** [28/6/84 Series A 80 p33 para 76] Tribunal ma jridx necessarjament jiftiehem *"a court of law of the classic kind, integrated within the standard judicial machinery of the country*" [ara wkoll **X vs UK** 5/11/81 Series A no 46 p.23 para 53]. Hawn wiehed irid isemmi li tribunal irid ikun *"an authority with power to decide legal disputes with binding effect for the parties*" [**Sramek vs Austria** 22/10/84 Series A no 84 p.17 para 36]. Ukoll f**'Benthem vs The Netherlands** *[23/10/85 Series A no 97*] jinghad li ghall-iskop tal-Konvenzjoni tribunal jfisser *"bodies which exhibit common fundamental features, of which the most important are independence and impartiality, and the guarantees of judicial procedure".*

c. Interessanti ferm hu dak li intqal f'**Van de Hurk vs the Netherlands** *[19/4/94 Series A no 288 – A para 45: "The power to give a binding decision which may not be altered by a non-judicial authority to the detriment of an individual party is inherent in the very notion of a "tribunal", as is confirmed by the word "determination"….This power can also be seen as a component of the "independence" required by Article 6 (1*)" u dan wara li l-Qorti kkunsidrat u rabtet flimkien in-nozzjoni ta' tribunal indipendenti man-nozzjoni ta' decizzjoni ta' dritt jew obbligu.

F'dan il-kaz gie ritenut li l-artikolu 6 gie miksur ghax il-Gvern kien awtorizzat bil-ligi biex ma jimplimentax decizjoni tal-Qorti ghalkemm fil-fatt il-Gvern ma kiex ezercita dan id-dritt.

d. Wiehed irid joqghod ferm attent x'jinkludi bhala qorti u infatti f'**de Jong**, **Baljet** u **Van der Brink** [22/5/84 Series A-77, p.23, para 48] il-parir tal-"*auditeur-militair*",

ghalkemm dejjem segwit, bhala tali ma kienx jorbot u ghalhekk ma jistax jitqies bhala ordni gudizzjarju. Mhuwiex sufficjenti biex korp jitqies qorti li tista' taghmel rakkomandazzjonijiet jew pariri, jekk dawn fil-fatt ma jorbtux.

e. Il-proceduri ta' sotto-kumitat ta' Sptar, li kien kecca impjegata, u tal-Kumitat tat-tmexxija ta' l-Isptar li ikkonferma d-decizjoni tas-sottokumitat, ma kienx kunsidrat li jaqgha fl-ambitu tal-artikolu 6 (1) fl-Applikazzjoni 5934/72 kontra r-Renju Unit minhabba li ebda minn dawn il-kumitati ma kienu qorti u lanqas ma kienu qedghin jippruvaw jiddecidu gudizzjarjament d-drittijiet tal-applikant fis-sens ta' korp indipendenti u fuq il-partijiet koncernati b'mod li kien qieghed jiddecidi kontestazzjoni bejnithom.

f. Hu essenzjali li biex jigu invokati dawn l-artikoli irid ikun hemm "*contestation*" quddiem xi **qorti** jew **awtorità ohra gudikanti mwaqqfa b'ligi.** Dwar dan il-punt Van Dijk u Van Hoof – Theory and Practice of the European Convention on Human Rights Pg 296-297 -kitbu hekk:
"For article 6(1) to be applicable, there must be question of a "determination" of a right or obligation. From the fact that here the French speaks of "contestations" it may be inferred that the settlement of a dispute concerning a right or obligation must be at issue." Ara fl-istess sens Petit, Descaux et Imbert – La Convention Europeenne de Droit de l'Homme – 1995 – pg 249.

g. Fuq l-istess punt insibu D J Harris, M O Boyle, u C Warbrick fil-ktieb taghhom Law of the European Convention on Human Rights fejn jghidu hekk:
"For article 6 to apply there must be a "dispute" at the national level between two private persons or between the applicant and the state the outcome of which is determinative of the applicants civil rights and obligations. The need for a dispute follows fom the word "contestation" in the French text of Article 6".

h. Huwa interessanti l-kaz ta' Van Marle and Others [Series A – 101, pagna 12, para 36] fejn insibu:

"The complaints made by the applicants to the Board of Appeal concerned, in essence, what they regarded as an incorrect assessment of their competence by the Board of Admission. The board of Appeal re-examined the applicants, calling them to interviews at which they had the opportunity to comment on balance sheets they had drawn up…
An assessment of this kind, evaluating knowledge and experience for carrying on a profession under a particular title, is akin to a school or University examination and is so far removed from the exercise of the normal judicial function that the safeguards in Article 6 cannot be taken as covering resultant disagreements."

Ghalhekk ma kienx hemm *"contestation"* kif definit fl-Artikolu 6. Ir-rikorrent f'fol 74 tal-process jaghmel referenza ghad-*dissenting judgement* tal-Professur John Cremona li kien deherlu li l-Bord tal-Appell kien *"judicial tribunal"* u hass li kien hemm "contestation". Ghab-bazi ta' dan ir-rikorrent jsostni li fil-kaz tieghu ghalhekk ukoll hemm il-"contestation". Il-Qorti tirrileva li dan kien dissenting judgement, ma' liema interpretazzjoni ma taqbilx.

i. Fil-kaz "**Neigel versus France**" (17.03.97) paragrafu 43 il-Qorti Ewropea qalet hekk:
"The Court observes that in the law of many member States of the Council of Europe there is a basic distinction between civil servants and employees governed by private law. This has led it to hold that "disputes relating to the recruitment, careers and termination of service of civil servants are as a general rule outside the scope of Article 6(1)."

j. Interessanti ferm huwa l-punt sollevat mir-rikorrent f'wahda min-noti tieghu u precizament dak a fol 124 fejn ir-rikorrent jissottometti li dak li l-intimat qeghdin jobjettaw li jekk hemm vjolazzjoni din *se mai* ma gietx kommessa minn qorti u jsostni li dan ma jissufraga lill-intimat propju xejn u ma jezimix mir-responsabbilta` moghtija mill-Kostituzzjoni [**Consiglio C et vs Air Supplies and Catering Company Limited** – Q Kostit 11/8/00] u mill-

Konvenzjoni Ewropea [Ringeisen 16/7/71 Series A numru 13 segwit mill-Konig 28/6/78 Series A numru 27]. Isostni li d-drittijiet fundamentali minhabba n-natura fundamentali taghhom ikunu mharsa minn kull vjolazzjoni, gejja mnejn gejja u irrefera wkoll ghall-kaz ta' **Falzon vs Prim Ministru et** [PA 30/4/01]. Dan hu argument li din il-Qorti kif presjeduta tapprezza hafna, biss li thoss li, ghalkemm ghandu u zgur li eventwalment sejjer jidhol fis-sistema legali ta' pajjiz li jiftahar tant bid-drittijiet fundamentali, s'issa sfortunatament ghadu mhux stabbilit. Ikun hemm il-htiega tal-kuragg tal-politici taghna li f'sens ta' dover lejn il-pajjiz jiehdu tali passi, jew li jkun hemm quddiem din il-Qorti kawza direttament fuq dan il-punt li tobbliga u taghti l-opportunita` lill-Qorti li tasal possibilment ghal dan. Izda kif intavolata l-kawza odjerna dan mhux permissibbli."

<u>D5. Il-fatti tal-kaz u l-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni:</u>
Fil-fehma tal-Qorti dak li ntqal taht "D4" huwa sufficjenti biex din il-Qorti tilqa' l-eccezzjoni ta' l-intimat u kjamat in kawza ghax ovvjament la l-intimat u anqas il-kjamat in kawza ma huwa la qorti u anqas awtorita` ohra gudikanti. Ara wkoll **Pulizija vs Emanuel Vella**, Qorti Kostituzzjonali, 28/06/83 u **Antonia Bartolo vs Prim Ministru**, Qorti Kostituzzjonali, 29/04/96.

Il-Kummissarju ta' l-Artijiet eccepixxa wkoll li r-rikorrenti kellha l-facilita` taccedi quddiem il- Qorti biex tiffissa terminu ghall-intavolar ta' l-azzjoni quddiem il-Bord ta' l-Arbitragg Dwar l-Artijiet. B'ebda mod ma gie kontestat li dan id-dritt tar-rikorrenti ma kienx hemm, u fil-fatt jirrizulta li ma giex utilizzat.

Ir-rikorrenti kellha wkoll il-facilita` li titlob bhala persuna li ttehditilha art li jigi mqabbad avukat biex jahdem il-provenjenza ta' l-art esproprjata, li f'dan il-kaz ukoll jirrizulta li r-rikorrenti ma uzufruwietx minn din il-possibbilta`.

Illi ghal dawn il-motivi, ghalhekk, issib it-tieni eccezzjoni gustifikata u tilqaghha.

E. KONKLUZJONIJIET:

Ghal dawn il-motivi t-talba tar-rikorrenti ma tistax tigi milqugha.

Minhabba n-natura tal-kaz spejjez bla taxxa.

< Sentenza Finali >

--------------------------------TMIEM--------------------------------